

Adam Smith - 300 år

Adam Smiths tabte arv

Mia Amalie Holstein

The Natural Principles of Justice

Adam Smith

Uden for tema

Rationelle forventninger og økonomisk liberalisme. Robert E.

Lucas, Jr. (1937-2023)

Torben Mark Pedersen

Den synlige hånd

Isenesat godhed for andres penge

Mads Bjerggaard

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)

Johan J. R. Espersen

Otto Brøns-Petersen

Claes Kirkeby Theilgaard

Simon Gardner Mogensen

Mads Bjerggaard

Mathias Kaa Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:

torbenmarkp@hotmail.com

Indhold Tema: Adam Smith - 300 år

Temaindledning	3
Adam Smiths tabte arv <i>Mia Amalie Holstein</i>	4
The Natural Principles of Justice <i>Adam Smith</i>	40
Uden for tema	
Rationelle forventninger og økonomisk liberalisme. Robert E. Lucas, Jr. (1937-2023) <i>Torben Mark Pedersen</i>	45
Den synlige hånd	
Isenesat godhed for andres penge <i>Mads Bjerggaard</i>	56

Temaindledning

Adam Smith blev født i juni måned for 300 år siden i den lille by, Kirckaldy, på Skotlands østkyst. Hans nøjagtige fødselsdag er ukendt, men han blev døbt den 5. juni efter datidens kalender svarende til den 16. juni ifølge vores, og traditionen på den tid taler for, at han blev født kun få dage før, hans fødsel blev registreret.

Det er en god anledning til at vie et temanummer af *LIBERTAS* til Adam Smith.

Det gør vi med en original forskningsartikel om Adam Smiths tabte arv af Mia Amalie Holstein samt med et manuskriptfragment af ingen ringere end Adam Smith selv.

Mia Amalie Holstein skriver om, hvordan Adam Smith havde en ambition om at skabe et stort, sammenhængende system, der skulle binde moralfilosofien, den økonomiske teori og en retslære sammen til et stort harmonisk system. Smith nåede desværre aldrig at færdiggøre sin retslære, som han arbejdede på frem til sin død, og på sit dødsleje bad Smiths sine venner og eksekutorer om at brænde seksten bind med upublicerede manuskripter, der bl.a. indeholdt det ufærdige manuskript til hans teori om *Jurisprudence*. Hermed forsvandt også den sidste brik til at forstå det intellektuelle design, som Smith havde sat sig for at beskrive. Tilbage står så spørgsmålet: Hvad var det, der bandt Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen? Hvori består Smiths tabte arv?

I artiklen argumenteres der for, at det er Smiths begreb om sympati, der er det newtonske princip, som forener moralfilosofien, den økonomiske teori og retslæren i et stort harmonisk system.

Artiklen udspringer af Mia Amalie Holsteins speciale på filosofistudiet på Københavns Universitet.

Vist nok for første gang nogensinde offentliggøres fire sider noter fra **Adam Smiths** egen hånd - rent bogstaveligt, for der er tale om en fotografisk gengivelse af et manuskriptfragment af Adam Smith om The Natural Princip-

les of Justice, som er rekvireret af Mia Amalie Holstein og videreformidlet med tilladelse fra University of Glasgow Library, Special Collections.

Uden for tema omtales den amerikanske økonom og Nobelprismodtager, Robert E. Lucas, Jr., der døde for nylig, og i artiklen af **Torben Mark Pedersen** redegøres for Lucas' banebrydende bidrag til økonomisk teori, der har øget tiltroen til markedsøkonomiens ligevægtsskabende mekanismer og samtidig undergravet troen på muligheden for at udjævne konjunkturudsving med økonomisk politik. På den måde har Lucas' forskning styrket argumenterne for økonomisk liberalisme.

Den synlige hånd handler denne gang om politikernes iscenesættelse af deres egen godhed for andre menneskers penge og er skrevet af **Mads Bjerggaard**.

Adam Smith er naturligvis en så vigtig skikkelse i liberalismens idehistorie, at dette ikke er første gang, Adam Smith omtales i *LIBERTAS*.

Der har tidligere været et temanummer om Adam Smith og den skotske oplysning, nemlig nr. 49 fra 2011, og i nr. 58 fra 2014 skrev Mia Amalie Holstein om "Adam Smith og de moralske følelser." Begge numre af *LIBERTAS* kan findes i Libertas' arkiv på nettet.

En note om selve udgivelsen af bladet: Trykke- og forsendelsesomkostningerne er steget voldsomt i de senere år, og den fortsatte udgivelse af det trykte blad afhænger af velvillige sponsorbidrag, så hold jer endelig ikke tilbage.

God læselyst

På redaktionens vegne
Torben Mark Pedersen

Adam Smiths tabte arv

Mia Amalie Holstein

Adam Smiths overordnede mål med sit forfatterskab var at skabe et stort, sammenhængende system – et intellektuelt design – bestående af en moralfilosofi på den ene side, en politisk økonomi på den anden og en retslære, der skulle binde det hele sammen til et stort harmonisk system. I sin livstid nåede Smith dog kun at færdiggøre de to første dele, det moralfilosofiske hovedværk, *The Theory of Moral Sentiments*, og det økonomiske hovedværk, *The Wealth of Nations*. Smith nåede aldrig at færdiggøre sin retslære, som han arbejdede på helt frem til sin død. Og på sit dødsleje bad Smiths sine venner og eksekutorer om at brænde seksten bind med upublicerede manuskripter, der bl.a. indeholdt det ufærdige manuskript til hans teori om Jurisprudence. Hermed forsvandt også den sidste brik til at forstå det intellektuelle design, som Smith havde sat sig for at beskrive. Og tilbage står spørgsmålet: Hvad var det, der bandt Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen? Hvori består Smiths tabte arv? I artiklen argumenteres der for, at det er Smiths begreb om sympati, der er det newtonske princip, som forener moralfilosofien, den økonomiske teori og retslæren i et stort harmonisk system.

Kapitel 1: Introduktion

Lige siden den tyske økonom Bruno Hildebrand (1848, 223) beskrev *Wealth of Nations* som en ensidig "Vergötterung des Privategoismus," og dermed lagde kimen til 'Das Adam Smith Problem', har lærde været optaget af at undersøge mulige modsætningsforhold mellem de antagelser, der ligger til grund for Smiths økonomiske hovedværk, *Wealth of Nations*, og Smiths moralfilosofiske hovedværk, *Theory of Moral Sentiments*.

Blandt de fremtrædende tænkere var den polske politiker Witold von Skarzynski, som i 1878 fremsatte det synspunkt, at *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations* indeholdt et uforeneligt syn på menneskets natur, der kun kunne forklares ved, at Smith efter sin tur til Frankrig måtte have skiftet syn på men-

neskets natur. I 1897 blev dette dog tilbagevist af den tyske nationaløkonom August Oncken, som påpegede, at Smiths forelæsninger, *Lectures on Jurisprudence*, som stammede fra tiden før Smiths ophold i Frankrig, indeholdt en klar fremstilling af mange af de politiske ideer, som senere blev uddybet i *Wealth of Nations*, Tribe (2008, 516).

30 år senere fik 'Das Adam Smith Problem' fornyet opmærksomhed. Denne gang blandt andre fra Jacob Viner, der i 1927 argumenterede for, at det ikke er muligt at forene *Theory of Moral Sentiments*'s spekulative generaliseringer og *Wealth of Nations*'s faktuelle gennemgang til et harmonisk system. Siden er der dog præsenteret mange løsninger på Viners version af 'Das Adam Smith Problem'. Blandt andet argumenterede Joseph Cropsey (1957, 93) for,

Tekstboks 1. Anvendte henvisninger til Adam Smiths værker

Alle litteraturhenvisninger er angivet med navn, årstal og sidetal, som Smith (1776, 28), og for henvisninger til Adam Smiths egne værker anvendes følgende forkortelser i teksten:

Smith (1740)	<i>Correspondence of Adam Smith</i> (1740-1790)
Smith (1762)	<i>Lectures on Jurisprudence</i> (1762-1763)
Smith (1766)	<i>Lectures on Jurisprudence</i> (1766)
Smith (1763)	<i>Lectures on Rhetoric and Belles Lettres</i> (1762-1763)
Smith (1759)	<i>The Theory of Moral Sentiments</i> (1759)
Smith (1776)	<i>An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations</i> (1776)
Smith (1795)	<i>Essays on Philosophical Subjects</i> (1795)
Smith (2023)	<i>The Natural Principles of Justice</i> . Manuskriptfragment, datering ukendt.

at *Wealth of Nations* ikke blot er et økonomisk værk, men også et moralfilosofisk værk.

Intet i Smiths egne værker tyder på, at Smith selv så et modsætningsforhold mellem sit økonomiske og sit moralfilosofiske hovedværk, og i dag er der konsensus om, at 'Das Adam Smith Problem' ikke udgør et egentligt problem, Introduktion til Smith (1759, 2).

Mens der i kølvandet på Hildebrands kritik af *Wealth of Nations* opstod en hel litteratur om 'Das Adam Smith Problem', så har ingen¹ efter min bedste overbevisning lavet en grundig analyse af spørgsmålet: Hvad var egentligt Adam Smiths problem?

1.1 Adam Smiths problem

Ifølge den sjette og endelige udgave af *Theory of Moral Sentiments* var det Smiths filosofiske projekt, at skabe et stort intellektuelt design med tre overlappende 'systemer': Moralfilosofien på den ene side, den politiske økonomi på

den anden side og endeligt en teori om retslære², der tilsammen skulle udgøre et stort, harmonisk system, Teichgraeber (1981, 108), Smith (1759, 316, 341-2), Bastable (1898, 209), Kurrild-Klitgaard (2004, 31), Winch (2016, 9).

Det var hele tiden Smiths intention³ at skri-

² Begrebet retslære henviser hos Smith til en beskrivelse af "the theory of the general principles of law and government" Smith (1766, 398). I Smith (1762) tilbydes en lignende definition. Her defineres retslæren som "the theory of the rules by which civil governments ought to be directed" Smith (1762, 5)

³ Det fremgår også af et brev, som Smith 1. november 1785 skriver til le Duc de la Rochefoucauld, hvor Smith bemærker, at han foruden en udvidet version af *Theory of Moral Sentiments* er ved at skrive to andre værker – en 'slags filosofisk historie' og en 'slags teori og historie om lov og regering': "I have not forgot what I promised to your Grace in an edition of the '*Theory of Moral Sentiments*,' which I hope to execute before the end of the ensuing winter. I have likewise two other great works upon the anvil; the one is a sort of Philosophical History of all the different branches of Literature, of Philosophy, Poetry and Eloquence; the other is a sort of theory and History of Law and Government. The materials of both are in a great measure collected, and some Part of both is put into tolera-

¹ Hverken Buckle, Cropsey, Haakonssen, Hildebrand, Oncken, Scott, Skinner eller Viner har behandlet dette emne. Campbell, Walraevens og Raphael og Macfie i deres introduktion til Smith (1759) stiller i en bibemærkning spørgsmålet og kommer herefter med nogle løse betragtninger over emnet.

ve en teori om retslære. Det fremgår af den afsluttende bemærkning i førsteudgaven af *Theory of Moral Sentiments*:

"I shall in another discourse endeavour to give an account of the general principles of law and government, and of the different revolutions they have undergone in the different ages and periods of society, not only in what concerns justice, but in what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law. I shall not, therefore, at present enter into any further detail concerning the history of jurisprudence," Smith (1759, 342).

Dog når Smith aldrig at færdiggøre værket. Og i et brev til Thomas Cadell 15. marts 1788 skriver han, at han i stedet for at afslutte værket vil bruge sine sidste kræfter på at efterlade sine allerede publicerede værker i den bedst mulige stand, Smith (1740, 311).

I sjette udgave af *Theory of Moral Sentiments* tilføjer Smith følgende annoncering:

"In the last paragraph of the first Edition of the present work, I said, that I should in another discourse endeavour to give an account of the general principles of law and government, and of the different revolutions which they had undergone in the different ages and periods of society; not only in what concerns justice, but in what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law. In the *Enquiry concerning the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, I have partly executed this promise; at least so far as concerns police, revenue, and arms. What remains, the theory of jurisprudence, which I have long projected, I have hitherto been hindered from executing, by the same occupations which had till now prevented me from revising the present work. Though my very advanced age leaves me, I acknowledge, very little expectation of ever being able to execute this great work to my own satisfaction; yet, as I have not altogether abandoned the design, and as I wish still to continue under the obligation of doing what I can, I have allowed the paragraph to remain as it was published more than thirty years ago, ble good order. But the indolence of old age, tho' I struggle violently against it, I feel coming fast upon me, and whether I shall ever be able to finish either is extremely uncertain," Smith (1740, 286-7).

when I entertained no doubt of being able to execute every thing which it announced." (Advertisement i Smith (1759, 3)).

Allerede i 1773 havde Smith overladt ansvaret for sine værker og manuskripter til sin ven, filosofen David Hume, i tilfælde af, at Smith skulle dø først. I et brev af 16. april 1773 udtrykker Smith ønske om, at alle ufærdige værker skal ødelægges.⁴ Dog dør David Hume før Smith, hvorfor Dr. Black og Dr. Hutton i den sidste uge af Smiths liv i 1790 følger lignende instruktioner og brænder 16 bind af Smiths manuskripter, Smith (1740, viii, 168n)⁵, heriblandt udkastet til Smiths retslære.

Tilbage står det ubesvarede spørgsmål: Hvad binder Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen i et stort harmonisk system?

1.2 Problemstilling

Det er formålet med artiklen at forsøge at besvare det spørgsmål, som Smith aldrig selv fik besvaret: Hvad binder Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen i et stort harmonisk system?

Den hovedhypotese lægges til grund, at det er *sympatien*, der binder moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi sammen til et stort harmonisk system. Dette er i min optik den mest levedygtige hypotese af tre grunde:

For det første er Smith i sine videnskabelige beskrivelser tilhænger af det, han kalder den Newtonske metode.⁶ Dvs. han forsøger at for-

⁴ I brevet skriver Smith: "As I have left the care of all my literary papers to you, I must tell you that except those which I carry along with me there are none worth the publishing, but a fragment of a great work which contains a history of the Astronomical systems (...). All the other loose papers which you will find either in that desk or within the glass folding doors of a bureau which stands in My bed room together with about eighteen thin paper folio books which you will likewise find within the same glass folding doors I desire may be destroyed without any examination," Smith (1740, 168).

⁵ Enkelte tekster blev ikke brændt og publiceres senere under titlen *Essays on Philosophical Subjects*.

⁶ Ifølge Smith er der to 'metoder' for en videnskabelig redegørelse. Den Aristoteliske og den Newtonske metode. Smith var tilhænger af, hvad han selv kaldte den Newtonske metode, som han

klare fænomener ud fra få basale principper, der nærmest spiller en lige så central rolle i hans teorier, som tyngdekraften gør i Newtons redegørelse for legemernes bevægelse i den klassiske mekanik. Det er derfor en nærliggende tanke, at Smith ønsker at identificere ét begreb, der kan samle alle tre videnskaber.

For det andet spiller stoicismen en afgørende rolle i Smiths filosofi. En af stoikernes kongstanker var ideen om *sympatheia*, hvilket for stoikerne betegnede, hvad vi i dag vil kalde kosmisk harmoni. Med *sympatheia* mente stoikerne, at elementerne i det harmoniske univers passede sammen og arbejdede med hinanden i harmoni. Dette kan have inspireret Smith til at få den tanke, at sympatien kan skabe enhed i hans videnskabelige beskrivelser.

For det tredje er sympatien ifølge Smiths *Theory of Moral Sentiments* et grundlæggende træk ved mennesket, som kan manifestere sig på tre forskellige måder: Som godhed, retfærdighed og egeninteresse. Som det er blevet fremhævet af alle de tænkere, der siden 1848 har beskæftiget sig med 'Das Adam Smith Problem', så er godhed det fremherskende handlingsmotiv i *Theory of Moral Sentiments*, mens egeninteresse er det fremherskende handlingsmotiv i *Wealth of Nations*. Det synes nærliggende at forestille sig, at retfærdigheden kunne være det fremherskende motiv i Smiths retslære.

Det er dog ikke muligt at teste denne hypotese uden at forholde sig til, om Smiths retslære i sin essens bygger på begrebet retfærdighed. Derfor opstilles følgende hjælpehypotese: *Retfærdigheden* er grundlaget for Smiths retslære, dvs. for den teori om de generelle principper bag lov og regering, som Smith aldrig fik færdiggjort.

---

beskrev således: "in the manner of Sir Isaac Newton we may lay down certain principles known or proved in the beginning, from whence we account for the severall Phenomena, connecting all together by the same Chain. – This Latter which we may call the Newtonian method is undoubtedly the most Philosophical, and in every science w<h>ether or Moralls or Nat<urall> phi<losophy> etc., is vastly more ingenious and for that reason more engaging than the other," Smith (1763, 145-6).

Dette er i min optik en god hypotese af tre grunde:

For det første bekræfter Smith i indledningen til *Theory of Moral Sentiments*, at overvejelser om retfærdighed ville have været et element i retslæren, Advertisement i Smith (1759, 3).

For det andet bekræfter et manuskriptfragment, som præsenteres i kapitel 2, at Smiths retslære ville være baseret på de naturlige principper om retfærdighed.

For det tredje dedikerer Smith altid første kapitel i sine værker til det begreb, der er mest centralt for værket. Således tilegnede han første kapitel af *Theory of Moral Sentiments*, 'Of Sympathy', til sympatien, idet sympatien ifølge Smith er det, der binder mennesker sammen, og som derfor udgør det grundlag, hvorpå moralen bør funderes. Mens første kapitel af *Wealth of Nations*, 'Of the Division of Labour', blev dedikeret til arbejdsdelingen, idet arbejdsdelingen ifølge Smith er det sociale bånd i samfundet, som udgør den gensidige afhængighed, Raphael (1985, 93). Første del af 1766-forelæsningsnoterne fra Smiths *Lectures on Jurisprudence* hedder 'Of Justice', Smith (1766, 399) og 1762-3-forelæsningsnoterne indledes med ordene: "The first and chief design of every system of government is to maintain justice," Smith (1762 5, se også p. 7). Det er derfor en nærliggende tanke, at Smith anså begrebet retfærdighed som det, der binder samfundet sammen.

1.3 Disposition og afgrænsning

Artiklen er inddelt i fire kapitler. *Kapitel 2* omhandler Smiths retslære og udgøres af to hovedafsnit. *Afsnit 2.1* indeholder en redegørelse af Smiths begreb om retfærdighed, og *afsnit 2.2* vil på baggrund af denne redegørelse gennemgå retslærens fire genstandsområder: Retfærdighed (forstået som retsinstitutioner), regulering, indtægter og forsvar. Formålet med kapitel 2 er at teste hjælpehypotesen om, at retfærdigheden udgør grundlaget for Smiths retslære samt at skitsere retslæren, så det på den baggrund er muligt at betragte Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi i sin helhed.

Formålet med *kapitel 3* er at teste hovedhypotesen om, at det er sympatien, der er det

element i Smiths forfatterskab, som forbinder moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi til et stort harmonisk system.

Kapitel 4 indeholder en sammenfatning og konklusioner.

Artiklens formål nødvendiggør, at hele Adam Smiths forfatterskab betragtes i sin helhed. Dels fordi Smith aldrig nåede at færdiggøre sin retslære, hvorfor viden om retslærens indhold må hentes i Smiths øvrige værker, og dels fordi det kun er muligt at afdække et eventuelt bagvedliggende system, som binder Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen, hvis man anskuer hele Smiths forfatterskab under et.

Det vil være nødvendigt at afgrænse emnet af hensyn til artiklens længde. I første afsnit af kapitel 2 om begrebet retfærdighed anvendes *Theory of Moral Sentiments* som primærkilde, idet dette værk kommer tættest på at indeholde en systematisk fremstilling af begrebet retfærdighed. Hvor omstændighederne kræver det, inddrages bemærkninger fra *Wealth of Nations* og *Lectures on Jurisprudence*. Afsnittet om retslærens genstandsområder baserer sig primært på *Lectures on Jurisprudence* og *Wealth of Na-*

tions, da begge værker giver en vis indikation af, hvad Smiths retslære ville have indeholdt.⁷

I relation til tredje kapitel om det bagvedliggende system, vil jeg brede analysen ud til hele Smiths forfatterskab, dvs. jeg vil også – om end i begrænset omfang – trække på Smiths *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* og *Essays on Philosophical Subjects*.

Kapitel 4 indeholder en sammenfatning og konklusioner.

Når omstændighederne kræver det, sættes Smiths tænkning i relation til blandt andre Francis Hutcheson, der var Smiths læremester, David Hume, Thomas Hobbes og John Locke for derigennem at sætte Smiths filosofiske valg i perspektiv.

Til slut bør det fremhæves, at der kun gøres begrænset brug af de forelæsningsnoter, der ligger fra Smiths *Lectures on Jurisprudence*, da der er tale om studerendes noter. De tillægges derfor kun afgørende vægt i fremstillingen i det omfang, de stemmer overens med, hvad der kan genfindes i Smiths publicerede værker. Heldigvis er der et rimeligt stort overlap mellem forelæsningsnoterne, *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations*, så dette kan lade sig gøre. Smiths teologiske overvejelser vil kun i begrænset omfang blive inddraget, da de hverken bidrager til at be- eller afkræfte mine hypoteser.

Kapitel 2: Retslæren

2.1 Begrebet retfærdighed

Smith nåede aldrig at formulere en egentlig teori om retfærdighed⁸. Dog indeholder *Theory*

⁷ Der er ingen tvivl om, at Smiths værk om retslæren ville have været hans forelæsninger langt overlegent, hvis han havde haft mulighed for at færdiggøre det, Raphael (1985, 27-28). Det kan man se, når man sammenligner forelæsningerne med de dele, som senere er blevet til *Wealth of Nations*.

⁸ Smith tildeler ikke retfærdigheden meget plads i sine værker. Dette er særligt bemærkelsesværdigt, da Smith i 1790 udvider *Theory of Moral Sentiments* med en gennemgang af 3 ud af 4 kardinaldyder, dvs. selvkontrol, tapperhed og visdom, men

of *Moral Sentiments* en kort, men relativt systematisk fremstilling af begrebet.

At *Theory of Moral Sentiments* er et fornuftigt udgangspunkt, hvis man ønsker at forstå Smiths retfærdighedsbegreb, skyldes, at der er en meget tæt forbindelse mellem *Theory of Moral Sentiments* og Smiths teori om de generelle principper for lov og regering. Dette fremgår af et af Smiths manuskriptfragmenter, der i 1831 blev fundet af pastor W. B. Cunningham⁹ mellem siderne i et af Smiths bind af Aristoteles længe efter at Smiths øvrige manuskripter var brændt, Scott (1937, 58n). Manuskriptet, som ligner en introduktion til en række forelæsninger om retslære, er svært at tidsbestemme, men kan ifølge den irske professor William Robert Scott stamme fra tidspunktet for Smiths Edinburgh-forelæsninger, Scott (1937, 57-58, 379-385). Scott har ikke gengivet manuskriptet i sin helhed, men det er lykkedes mig at rekvirere det fra Glasgow University Library, jf. Smith (2023).

I dette manuskript skriver Smith:

"The Rules by which it is most suitable to the natural principles of Justice, or to the Analogy of those Sentiments upon which our Sense of it is founded that such decisions should be regulated, constitute what is called natural Jurisprudence, or the Theory of the general principles of Law. they make a very important part of the Theory of Moral Sentiments. I shall not at present, however, stop to analyze them, as I intend hereafter to give a particular discourse upon that Subject," Smith (2023).

udelader den fjerde dyd, nemlig retfærdigheden. Selv angiver Smith to årsager til dette: For det første reserverer Smith begrebet til en helt særlig videnskab, som "of all sciences by far the most important (...) that of natural jurisprudence," Smith (1759, 218). Og for det andet er ideen om den retfærdige karakter så "sufficiently understood, and requires no further explanation," Smith (1759, 218). På denne baggrund er der grund til at tro, at Smiths retslære ville have indeholdt en langt mere substantiel diskussion af retfærdighedsbegrebet, Raphael (2001, 115).

9 W. B. Cunningham var gift med den ene af David Douglas' to døtre. David Douglas var den fætter, som Smith testamenterede sine bøger til. I alt blev der fundet fire manuskripter, der alle i dag opbevares på Glasgow Universitetsbibliotek.

Af manuskriptfragmentet fremgår det, at de regler, som er baseret på de naturlige principper om retfærdighed, udgør Smiths retslære. Og at disse regler er baseret på vores følelser (ikke fornuften!), hvorfor de samtidigt udgør en vigtig del af *Theory of Moral Sentiments*.

Dette manuskriptfragment understøtter således ikke blot hjælpehypotesen om, at retfærdighed er grundlaget for retslæren, men understreger også den nære sammenhæng, der eksisterer mellem retslæren og *Theory of Moral Sentiments*. Som vi skal se nedenfor, så udspringer retfærdigheden netop af sympatien.

2.1.1 Retfærdighed udspringer af sympatien

Ifølge Smith har alle mennesker en naturlig tilbøjelighed til sympati,¹⁰ Smith (1759, 10). Det vil sige, at vi har en naturlig tilbøjelighed¹¹ til via forestillingsevnen at forme ideer om, hvordan en anden person har det, ved at overveje, hvordan vi selv ville have det i en lignende situation,¹² og på den baggrund foretage

10 Ordet sympati kommer af det græske 'sympatheia', som er afledt af præfikset syn (som betyder med eller sammen) og begrebet pathos (som betyder følelse, lidenskab eller lidelse). Sympati betyder således i dag noget i retningen af 'sam-følelse' eller 'med-følelse'. Det gjorde det også på Smiths tid. Ifølge Samuel Johnsons 'A dictionary of the English language' fra 1755 blev begrebet på daværende tidspunkt defineret således: "SYMPATHY: n.s. [Sympathie, French; συμπάθεια] Fellow-feeling; mutual fenfibility; the quality of being affected by the affection of another," Johnson (1755, 851). Denne definition understøttes af citater fra William Shakespeare, John Locke og John Milton. Bemærk dog, at Smith bruger begrebet i en lidt anden betydning. Smith mener ikke sam-følelse eller med-følelse, som vi typisk forstår det i dag, men som en *bevidst handling* foretaget ved forestillingsevnen, se Raphael (1985, 29).

11 Årsagen til at vi har denne naturlige tilbøjelighed til at dele følelser med andre, skyldes ifølge Smith, at gensidig sympati i sig selv er glædeligt. "[N]othing pleases us more than to observe in other men a fellow-feeling with all the emotions of our own breast," Smith (1759, 13). Gensidig sympati forstærker glæde og lindrer sorg, Smith (1759, 14). Det er således sympatien, der skaber sociale bånd mellem mennesker, Raphael (1985, 94).

12 Det bør nævnes, at udvekslingen af følelser mellem det følelsesmæssigt engagerede menneske og

en vurdering af den andens handling, Smith (1759, 10).

En velbegrundet sympati med en anden person opstår ud fra vores vurdering af den konkrete følelse, som (vi forestiller os) ligger bag den handling, vi observerer, Smith (1759, 11-12). Følelsen vurderes på baggrund af den årsag, som vi forventer forårsagede følelsen (og dermed handlingen) og den virkning, som vi forventer, at følelsen havde til hensigt at frembringe (med handlingen), Smith (1759, 18). Graden af billigelse eller misbilligelse er således slutpunktet for udvekslingen mellem det følelsesmæssigt engagerede menneske og iagttageren.

Men iagttageren er ikke den eneste, der anvender sympatien. For samtidigt forholder det sig sådan, at næsten alle mennesker glædes ved andres billigelse og føler sig utilpasse ved andres misbilligelse, Raphael (1985, 31, 33). Gennem erfaringen lærer man, at iagttagere billiger følelser, når de svarer til de følelser, som de selv ville have i samme situation. Derfor sørger det følelsesmæssigt engagerede menneske for at tilpasse – oftest at forfladige – sine følelser for at opnå “harmony and concord with the emotions of those who are about him,” Smith (1759, 22).

Af disse to handlinger, dvs. af den handling, iagttageren udfører, når han sætter sig i det følelsesmæssigt engagerede menneskes sted, og den handling det engagerede menneske udfører, når han tilpasser sine følelser til et for iagttageren passende niveau, udspringer ifølge Smith to sæt af dyder: De blide dyder og de hårde dyder.

De blide dyder forbindes med iagttagerefs følsomhed overfor andres følelser, og de hår-

de dyder forbindes med det engagerede menneskes selvkontrol¹³ over egne følelser, Smith (1759, 23). Og af disse to sæt af dyder kan tre andre dyder udledes, nemlig egeninteresse, retfærdighed og godhed. Det perfekt dydige menneske udviser således perfekt egeninteresse, streng retfærdighed og passende godhed, Smith (1759, 237-8, 262).¹⁴ Mens egeninteresse er en egen-henvendt bekymring for egen glæde, så er retfærdighed og godhed en anden-henvendt omsorg, hvor retfærdighed holder os fra at skade andre, og godhed får os til at fremme glæden hos andre, Smith (1759, 262).

Sympatien skal således ikke blot forstås som en enkelt kvalitet ved den menneskelige karakter, men som en variabel, der kan komme til udtryk på tre forskellige måder. Som egeninteresse, som retfærdighed og som godhed, Witztum (1998, 501).¹⁵

¹³ Her synes Smith at være inspireret af stoikerne, ifølge hvem selvkontrol også var en nødvendig betingelse for alle andre dyder, Smith (1759, 241).

¹⁴ Bemærk, at det er sympatien, der opbygger normer i samfundet, Dwyer (2005, 665). Disse principper er de eneste ved hvilke “the bulk of mankind are capable of directing their actions,” Smith (1759, 162). Konformitet med disse regler resulterer i anerkendelse og beundring fra vores medmennesker. Og idet vi ønsker at fremstå beundringsværdige, underlægger vi os samfundets normer, Coase (1979, 533).

¹⁵ Smith tilbyder ingen præcis definition af, hvad han mener med begreberne ‘egeninteresse’ og ‘godhed’. I relation til egeninteresse argumenterede Viner for, at “Self-interest meant to Smith not only the desire for wealth, but self-love in all its possible manifestations,” Viner (1927, 212), hvilket foruden interessen i økonomisk gevinst også indbefatter interessen i et let og glædeligt liv. Dette understøttes af følgende citater: “It is the interest of every man to live as much at his ease as he can,” Smith (1776, 760) og “Avarice and ambition in the rich, in the poor the hatred of labour and the love of present ease and enjoyment,” Smith (1776, 709). I relation til godhed siger Smith, at godheden er det, der får os til at promovere glæden hos andre. Gode handlinger er kendetegnet ved, at de udspringer fra ordentlige motiver og vækker taknemmelighed hos den upartiske iagttagere, Smith (1759, 78). Begrebet retfærdighed defineres i et kommende afsnit.

iagttageren aldrig bliver perfekt. Selvom iagttagerefs følelser er af samme karakter, så er de ikke lige så stærke som hos det menneske, der er genstand for iagttagerefs sympati, Smith (1759, 21-22) og udvekslingen er kortvarig, da egeninteressen gør, at iagttageren igen må separeres fra sin næste, Smith (1759, 21). Endvidere er det mere tillokkende for iagttageren at være sympatisk i glæden end i smerten, Smith (1759, 43-45), Haakonssen (1981, 84). Endeligt aftager godheden (en af sympatiens manifestationer), når den sociale afstand øges, Jacob Viners begreb, jf. Coase (1979, 535).

2.1.2 Retfærdigheden skal sikre friheden

Ifølge Smith (1762, 274) er formålet med retfærdigheden at sikre friheden, se også Smith (1766, 314, 422). Men hvilken frihed har Smith i tankerne? Som vi vil se nedenfor, så anvender Smith to forskellige frihedsbegreber, som filosofen og idehistorikeren Isaiah Berlin siden har benævnt det negative¹⁶ og positive¹⁷

¹⁶ I sin berømte Oxfordforelæsning 'Two Concepts of Liberty' skelner den russiskfødte filosof og idehistoriker Isaiah Berlin mellem to definitioner af frihed: Negativ og positiv frihed. Det negative frihedsbegreb definerer han således: "I am normally said to be free to the degree to which no man or body of men interferes with my activity. Political liberty in this sense is simply the area within which a man can act unobstructed by others. If I am prevented by others from doing what I could otherwise do, I am to that degree unfree; and if this area is contracted by other men beyond a certain minimum, I can be described as being coerced, or, it may be, enslaved," Berlin (1958, 34). Ifølge denne definition skal frihed forstås som fraværet af en bestemt type indgreb fra andre, dvs. den type indgreb, der afholder en fra at gøre, hvad man ellers kunne gøre. Hvilken type indgreb, der begrænser friheden, vil ifølge Berlin være til konstant diskussion. Det kan være indgreb i naturretten, brud med de påbud der er resultatet af et kategorisk imperativ eller indgreb i de aftaler, der er indgået i en social kontrakt, Berlin (1958, 39). Kendetegnende for frihed er, at det er frihed *fra* indgreb. Således er det ikke en indskrænkning af den negative frihed, hvis man eksempelvis er syg eller mangler naturgivne talenter, Berlin (1958, 35), Politikens filosofileksikon s. 506.

¹⁷ Det positive frihedsbegreb definerer Berlin således: "The 'positive' sense of the word 'liberty' derives from the wish on the part of the individual to be his own master. I wish my life and decisions to depend on myself, not on external forces of whatever kind. I wish to be the instrument of my own, not of other men's, acts of will. I wish to be a subject, not an object; to be moved by reasons, by conscious purposes, which are my own, not by causes which affect me, as it were, from outside. (...) I wish, above all, to be conscious of myself as a thinking, willing, active being, bearing responsibility for my choices and able to explain them by reference to my own ideas and purposes. I feel free to the degree that I believe this to be true, and enslaved to the degree that I am made to realise that it is not," Berlin (1958, 43-44). Ifølge dette begreb

frihedsbegreb.

Centralt for Smiths økonomiske tænkning i *Wealth of Nations* er ideen om naturlig frihed, Raphael (1985, 74). Intet sted definerer Smith begrebet naturlig frihed¹⁸, men han nævner, at den naturlige frihed er "obvious and simple" Smith (1776, 687) og at den "establishes itself of its own accord," Smith (1776, 687).¹⁹

Af begrebets anvendelse i *Wealth of Nations* fremgår det dog, at der er tale om et negativt frihedsbegreb, idet Smith taler om frihed *fra* indgreb. Eksempelvis skriver Smith (1776, 530), at hvis en stat tvinger eller forbyder en producent at handle med en bestemt købmand, eller hvis regeringen forflytter en person, som ikke har gjort noget galt, fra det område, han har valgt at bosætte sig i, Smith (1776, 157), så vil staten have gjort sig skyldig i en "evident violation of natural liberty," Smith (1776, 157, 530).

Samme åbenlyse indgreb i friheden gør sig gældende, hvis en person hindres i at arbejde. For ifølge Smith er egen arbejdskraft hellig og ukrænkelig, da den er grundlaget for al anden ejendom. Så hvis en mand hindres i at anvende sin arbejdskraft på den måde, han finder pasom positiv frihed er en person fri i det omfang, at han har frihed til at realisere sit egentlige selv (Politikens p. 571). Det kræver blandt andet, at han er bevidst om egne tanker og ønsker, bevæges af fornuften og egne bevidste mål, besidder selvkontrol, og at de valg, han træffer, kan forklares ved at henvise til egne ideer og formål. Mens negativ frihed er fraværet af ydre tvang, så består positiv frihed i, at man realiserer sit egentlige selv. Positiv frihed er en frihed til og negativ frihed er frihed fra noget, Politikens filosofileksikon s. 571.

¹⁸ Ifølge Hutcheson betyder naturlig frihed, at "men have a right by force to defend themselves and their neighbours, and all their perfect rights; and to compel others by violence to fulfil any perfect claims they have upon them. We are bound no doubt first to try all gentle methods; but when these fail of success, we can obtain from any others who are persuaded of the justice of our cause," Hutcheson (1755, bog 2 s. 92).

¹⁹ Ordet 'naturlig' fører dog tankerne i retningen af den naturretstænkning, som Smith præsenterer i *Lectures on Jurisprudence*. Her skriver Smith, at "[a] person has a right to have his body free from injury, and his liberty free from infringement unless there be a proper cause, nobody doubts," Smith (1766, 401).

sende – og uden han skader andre – så er det ikke blot en overtrædelse af ”this most sacred property.” Det er også en ”manifest encroachment upon the just liberty,” Smith (1776, 138).

Et gennemgående tema for frihedsbegrebet i *Wealth of Nations* er, at staten bør være ”completely discharged from (...) the duty of superintending the industry of private people,” Smith (1776, 687) således, at ”[e]very man, as long as he does not violate the laws of justice, is left perfectly free to pursue his own interest his own way,” Smith (1776, 687).²⁰ Intet sted i *Wealth of Nations* anvender Smith et positivt frihedsbegreb. Intet sted taler Smith om friheden til at realisere sit egentlige selv. I *Wealth of Nations* er et menneske frit, så længe det er forskånet fra indgreb, der forhindrer det i at gøre, hvad det gerne vil.

Ligesom *Wealth of Nations* indeholder *Theory of Moral Sentiments* ingen systematisk behandling af begrebet frihed, og begrebet anvendes kun på 13 af værkets 342 sider. Alligevel synes frihed at være et gennemgående tema. For mens *Wealth of Nations* handler om egeninteresse og negativ frihed, så synes *Theory of Moral Sentiments* at have fokus på selvkontrol og positiv frihed.

Ifølge Smith (1759, 50) er ”[the] great purpose of human life” at forbedre egne muligheder, og selvkontrollen – den hårde dyd – er den evne, som gør det muligt. For selvkontrol over egne følelser betyder, at man kan undslippe sine primitive passioner, Smith (1759, 23 25, 237),²¹ og gennem fornuften etablere sin lykke,

²⁰ Bemærk her forholdet mellem friheden og retfærdigheden. På den ene side begrænser retfærdigheden friheden. Dvs. man er fri til at forfølge egne interesser indtil det punkt, hvor man kommer på kant med retfærdigheden. Omvendt er det netop retfærdigheden, der sikrer, at individer kan drage fordel af deres frihed, Evensky (2001, 506), idet staten sikrer hvert medlem af samfundet ”from the injustice or oppression of every other member of it,” Smith (1776, 708). Det er således statens opgave at sikre, at de rette rammevilkår er til stede, for at systemet om naturlig frihed kan være effektivt, Skinner (1974, 8).

²¹ Hermed mener Smith, at man kan ”abstain from present pleasure or to endure present pain,” Smith (1759, 189) med henblik på at opnå større glæde eller undgå større smerte i fremtiden, Smith

(1759, 141n).

Det er dog ikke altid, at mennesker har evnerne til at realisere deres egentlige selv. For i civiliserede samfund vil arbejdsdelingen bevirke, at beskæftigelsen for ”the labouring poor,” – hvilket er størstedelen af befolkningen – vil reduceres til enkelte operationer, hvilket vil forme deres intellekt i en retning, hvor deres dyder frarøves, Smith (1776, 782), se også Smith (1766, 541). Arbejdsdelingen overlader således mennesker fra de lavere klasser til ”gross ignorance and stupidity,” Smith (1776, 788), og de vil bruge deres tid på ”drunkenness and riot,” Smith (1766, 540).

Derfor mente Smith, at man skulle gøre skolegang obligatorisk for ”those who are to be bred to the lowest occupations,” Smith (1776, 785). For ifølge Smith gør uddannelse os dydige, Smith (1766, 540-1), se også Smith (1759, 163), dvs. det gør os anstændige, Smith (1759, 163), retfærdige, Smith (1759, 139) og humane, Smith (1759, 200). Når vi handler efter vores moralske evners diktat, Smith (1759, 166) og praktiserer dyder som fx ”truth, justice, and humanity,” Smith (1759, 167), så vil vi opnå det, disse dyder sigter mod, nemlig ”the confidence and love of those we live with,” Smith (1759, 167). Og netop ”from the consciousness of being beloved,” består størstedelen af den menneskelige lykke, Smith (1759, 41). At opnå denne lykke er det oprindelige formål for ”the Author of nature,” Smith (1759, 166). Og derfor er det statens ”sole use and end,” at ”promote the happiness of those who live under them,” Smith (1759, 185), og det gøres bedst ved at bøde for fraværet af disse menneskelige kvaliteter og oprette institutioner, der fremmer ”wisdom and virtue,” Smith (1759, 187).

Denne tænkning, som Smith opstiller i *Theory of Moral Sentiments*, er netop et udtryk for et positivt frihedsbegreb. Et menneske skal have frihed til at realisere sit egentlige selv. Og det kræver blandt andet, at mennesket besidder selvkontrol, for at gøre det muligt at forbedre egne muligheder. Besidder mennesker ikke disse dyder, skal staten fx gennem uddannelse udstyre mennesket med de dyder, der gør, at det kan frigøre sig fra sine primitive passioner – som fx fuldskab og oprør – og der- (1759, 189).

igennem opnå et lykkeligt liv.

2.1.3 Tre definitioner af retfærdighed

Ifølge Smith har begrebet retfærdighed²² flere forskellige betydninger, Smith (1759, 269). Inspireret af Aristoteles²³ skelner Smith mellem tre: Den *kommulative* og *distributive* retfærdighed, Smith (1762, 9), Smith (1759, 269), som hos Aristoteles begge tilhører den partikulære retfærdighed, Aristoteles (350fvt, 127) og den *generelle*²⁴ retfærdighed Smith (1759, 270), se også Berns (1994, 80).

Fælles for den partikulære retfærdighed, dvs. Smiths begreber om både den kommulative og distributive retfærdighed, er, at de vedrører en del af helheden, Aristoteles (350fvt., 127), dvs. en eller enkelte dyder.

Kommutativ retfærdighed vedrører det lovlige og ulovlige og igangsætter det, man kan kalde det genoprettende princip, Aristoteles (350fvt, 127). Fx udøver vi kommuntativ uretfærdighed overfor vores næste, hvis vi forvolder ham positiv skade. Det kan fx være på hans person, ejendom eller omdømme. Det kan være ved vold eller tyveri. Hvis vi forvolder ham skade, vil det forsøges 'genoprettet' af en

straf. Kommuntativ retfærdighed består således i at holde sig fra ting, der tilhører andre, Smith (1759, 269). Den kommuntative retfærdighed vedrører de perfekte rettigheder, dvs. de rettigheder, som er genstand for retslæren, Smith (1762, 9). Smith nævner det ikke eksplicit, men denne type retfærdighed synes at bestå i at udøve kontrol over egeninteressen.

Distributiv retfærdighed vedrører det rette og urette og berører princippet om fordeling efter fortjeneste, Aristoteles (350fvt, 127). I denne forstand udøver vi vores næste uretfærdighed, hvis vi ikke betragter og behandler ham med al den kærlighed, respekt og agtelse, som hans karakter, hans situation og hans forbindelse med os kræver. Får han ikke den behandling, han fortjener, vil det afføde misbilligelse af en upartisk iagttager. Således kan vi udøve uretfærdighed, også selvom vi afholder os fra at skade ham på nogen måde, Smith (1759, 269). Denne distributive retfærdighed består ifølge Smith i egentlig godhed, idet vi bringer 'vores eget' i spil af ren og skær næstekærlighed eller generøsitet. I denne forstand samler begrebet distributiv retfærdighed alle de sociale dyder, Smith (1759, 270), og derved vedrører den distributive retfærdighed alle de imperfekte rettigheder, dvs. de rettigheder som falder uden for lovenes jurisdiktion og typisk tilhører moralsystemet, Smith (1762, 9).

Generel retfærdighed vedrører dyderne som helhed, Aristoteles (350fvt, 127), og opstår i kraft af perfektioneringen af alle typer dyder. Et menneske handler generelt retfærdigt, når han udøver en helt perfekt og passende adfærd og opførsel. Omvendt handler et menneske uretfærdigt over for en anden, hvis han ikke synes at behandle nogen som helst person eller genstand med den agtelse eller godhed, som er passende. Og han handler uretfærdigt overfor sig selv, hvis han ikke udviser en tilstrækkelig opmærksomhed mod nogen som helst genstand, som burde have hans egeninteresse. Den generelle retfærdighed omfatter således ikke blot handlinger indenfor den kommuntative og distributive retfærdighed, men inden for enhver anden dyd, herunder selvkontrol, tapperhed og visdom,²⁵ Smith (1759, 270).

²⁵ Smith henviser her til de tre øvrige kardinaldyder, Politikens filosofileksikon s. 372.

²² Ifølge Smith er retfærdigheden den vigtigste af de fire kardinaldyder, Smith (1759, 269). Det samme mente Smiths læremester Francis Hutcheson, Hutcheson (1742, 71), Hutcheson (1755, bog I p. 222, 224). Desværre præsenterer Smith ikke en overordnet definition af begrebet retfærdighed (forstået som dyd), men henviser til, at begrebet efter hans bedste overbevisning har den samme betydning på alle sprog. Ifølge Samuel Johnsons 'A dictionary of the English language' fra 1755 blev begrebet på daværende tidspunkt defineret således: "JU'STICE: n.s. [justice, French; justitia, Latin.] 1. The virtue by which we give to every man what is his due," Johnson (1755, 1194). Og Hutcheson definerede retfærdighed som "an habit constantly regarding the common interest, {and in subserviency to it,} giving or performing to each one whatever is due to him upon any natural claim," Hutcheson (1742, 73). Der er derfor god grund til at tro, at Smith arbejdede med en lignende definition.

²³ Jf. Aristoteles' *Etikken*, bog V.

²⁴ Smith omtaler denne type retfærdighed, men giver den ikke selv et navn, så her har jeg valgt at lade mig inspirere af Aristoteles' terminologi, Aristoteles (350fvt, 125).

I *Lectures on Jurisprudence* og i *Wealth of Nations* er Smith særligt optaget af den kommutative retfærdighed, Smith (1762, 9). Derfor vil jeg se nærmere på denne dyd nedenfor.

2.1.4 Kommutativ retfærdighed er en negativ dyd

Smith indleder sin behandling af dyden 'kommutativ retfærdighed' ved at sammenligne den med den sociale dyd godhed. Formålet med denne sammenligning er at vise, at retfærdighed er en særlig dyd, som adskiller sig fra andre sociale dyder, herunder godhed. Forskellen på de to dyder eksemplificerer Smith ved at fremhæve, hvordan vi reagerer, hvis den pågældende dyd udebliver i en situation, hvor den var forventet.

Hvis vi observerer, at et menneske eksempelvis undlader at udøve godhed overfor et andet menneske, hvor det ellers ville være passende, vil vi ifølge Smith føle afsky, misbilligelse og måske endda had, Smith (1759, 78-79). Men vi vil aldrig gennemtvunge godheden ved magt eller straffe det menneske, der undlod at udvise den, idet mangel på godhed "do no real positive evil," Smith (1759, 78).

Hvis vi omvendt observerer et menneske, som undlader at udøve retfærdighed, så er det en anden situation. For hvis han krænker retfærdigheden, da begår han uret, idet en krænkelser af retfærdigheden "does real and positive hurt to some particular persons, from motives which are naturally disapproved of," Smith (1759, 79).

Det vil sige, at mens mangel på kommutativ retfærdighed forvolder en virkelig og positiv skade, så gør mangel på godhed det ikke. Derfor føler vi også, at retfærdighed gennemtvunget med magt, dvs. straf, er passende, hvis en af vores medmennesker ikke følger retfærdighedens regler, mens magt ikke bør anvendes, hvis det samme menneske ikke følger de sociale dyders forskrifter, Smith (1759, 79-80).²⁶ Og fordi vi naturligt frygter straf, så føler vi os ifølge

²⁶ Og omvendt, mens godhed ofte mødes af taknemmelighed, Smith (1759, 78), så gælder der ikke det samme for retfærdighed. For retfærdighed gør ikke noget positivt godt, Smith (1759, 80). Det er en negativ dyd, som alene forhindrer os i at skade vores næste, Smith (1759, 82).

Smith underlagt en strengere forpligtelse til at handle retfærdigt end til at være godgørende fx over for venner og velgørende organisationer.

2.1.5 Generelle og konsekvente regler for den kommutative retfærdighed

Smith skelner mellem den negative dyd, retfærdighed og alle de positive dyder, som fx godhed ved at påpege, at mens de generelle regler, der kan udledes af næsten alle dyder på mange måder, er "loose and inaccurate," Smith (1759, 174), tillader mange undtagelser og kræver så mange modifikationer, at det næppe er muligt at regulere vores adfærd ud fra dem, Smith (1759, 174), så er retfærdighed derimod den dyd, hvor "the general rules determine with the greatest exactness every external action which it requires," Smith (1759, 174). Retfærdighedens regler er "accurate in the highest degree, and admit of no exceptions or modifications," Smith (1759, 175), se også Smith (1759, 327), Haakonssen (1981, 83).²⁷

Smith uddyber ikke, hvorfor reglerne, som udledes af retfærdigheden, er præcise, men et bud er, at det er fordi, de er udledt fra iagttagers reaktion, som, når den vedrører smerte, er universel og distinkt. For ifølge Smith er det særlige træk ved sympatien, at den er asymmetrisk i den forstand, at vores sympati med smerte er mere universel end vores sympati med glæde, Smith (1759, 43). Det forklarer Smith ved, at smerte er en mere gennemtrængende følelse end glæde. Følelsen er en mere "lively and distinct perception than our sympathy with pleasure," Smith (1759, 44).

2.1.6 Perspektiveringer

²⁷ Smith sammenligner også retfærdighedens regler med grammatikkens regler og de øvrige dyder med de regler, som gør en tekst sublim og elegant. De første er præcise, nøjagtige og undværlige. De andre er uklare, vage og ubestemmelige og giver os snarere en generel ide om den perfektion, vi bør tilstræbe, men ingen sikker anvisning på, hvordan vi opnår den, Smith (1759, 175-176). Ved at følge reglerne kan man lære at skrive fejlfri grammatik og sikkert også at handle retfærdigt. Men der findes ingen regler, som kan lære os, hvordan vi i alle situationer fejlfrit handler med egeninteresse, med storsindet retfærdighed og med passende velgørenhed, Smith (1759, 176).

Forklaringen på, *hvorfor* og *hvordan* retfærdigheden udspringer af sympatien, er mildest talt noget dunkel hos Smith. I forsøget på at forklare *hvorfor* Smith lader begrebet retfærdighed udspringe af sympatien, sættes Smiths syn på retfærdighedens udspring i relation til den tænkning, vi møder hos Smiths lærere, Francis Hutcheson, og Smiths ven, David Hume, idet dette vil sætte de filosofiske valg, som Smith træffer i udviklingen af sin filosofi, i perspektiv. Det forklarer dog ikke *hvordan* retfærdigheden udspringer af sympatien. Det gives der et bud på nedenfor.

Francis Hutcheson mente som Smith, at det er moralfilosofien, som konstituerer retfærdigheden og dermed naturloven, dvs. det system af "maxims, or rules of conduct," Hutcheson (1755, bog 1, 1) som uden "aids of supernatural revelation," Hutcheson (1755, bog 1, 1) udspringer naturligt af den moralske sans. Men modsat Smith, ifølge hvem dyd både består af godhed, egeninteresse og retfærdighed, så består dyd for Hutcheson alene af godhed,²⁸ Hutcheson (1725, 116, 118), Smith (1759, 265n, 303). Og i sidste ende begrundet Hutcheson godheden teleologisk i en guddommelig oprindelse, idet han skriver: "all the apparent Beauty produc'd is an Evidence of the Execution of a Benevolent Design," Hutcheson (1725, 57).

Men dette gav Hutcheson problemer. For som påpeget af den samtidige skotske advokat og filosof Lord Henry Home Kames var problemet for Hutcheson, at termer som "right, obligation, duty, ought and should", Kames (1757, 56) ingen distinkt betydning har i lyset af Hutchesons redegørelse for moral.

"Mr. Hutchison, in his essay upon beauty and virtue, founds the morality of actions on a certain quality of actions, which procures approbation and love the agent. But this account of morality is imperfect, because it excludes justice, and every thing which may be strictly cal-

led Duty", Kames (1757, 55)

Ifølge Kames kan retfærdigheden således ikke funderes på godhed, fordi godhed ikke kan forklare den pligtfølelse, som følger retfærdigheden. Ifølge Kames er godhed og pligtoplevelse to forskellige ting:

"The man who, confining himself to strict duty, is true to his word, and avoids harming others, is a just and moral man; is intitled to some share of esteem, but will never be the object of love or friendship. He must show a disposition to the good of mankind, at least of his friends and neighbours: he must exert acts of humanity and benevolence, before he can hope to procure the affection of others", Kames (1757, 55-56).

Således synes Hutchesons teori om den moralske sans ikke at kunne redegøre for vores forpligtelse til at være retfærdige. Og man må formode, at Hutchesons teori i Smiths øjne har illustreret nødvendigheden af at finde eller skabe et separat fundament for retfærdigheden i menneskets natur. Og måske netop derfor lader Smith retfærdigheden udspringe som selvstændigt element af sympatien.

På linje med Lord Henry Home Kames mente filosofen David Hume heller ikke, at det er muligt, at fundere retfærdighed på dyden godhed.²⁹ Godhed kan ikke være retfærdighedens originale motiv, for hvis min fjende eksempelvis giver mig grund til at hade ham, så fejler motivet til at handle retfærdigt og dermed også forpligtelsen, Hume (1740, 643). Derudover påpegede Hume, at vi kun er gode indenfor en begrænset sfære³⁰, hvorfor Hut-

29 Her taler Hume både om privat og offentlig godhed samt godhed forstået i bredere forstand som relevante grupperes interesser eller menneskehedens interesse.

30 I et brev fra Hume til Hutcheson i 1742, efter at Hutcheson har udgivet sin "Philosophiae Moralis Institutio Compendiaria", argumenterer Hume for et utilitaristisk moralsystem og for, at der ikke er noget højeste gode. "You sometimes, in my opinion ascribe the original of property and justice to public benevolence, and sometimes to private benevolence (...) neither of which seem to me satisfactory. You know my opinion on this head. It mortifies me much to see a person who possesses more candour and penetration than any almost I know, condemn reasonings of which I imagine I

28 Med begrebet godhed mente Hutcheson en viljeshandling, Hutcheson (1725, 15), som har til formål at glæde andre, Hutcheson (1725, 116). For ifølge Hutcheson har vi en naturlig tendens til at billige, og derfor også belønne gennem gode handlinger, Hutcheson (1755, 63). Hutchesons begreb om godhed er meget bredt, og ofte henviser han til "the good of mankind," Hutcheson (1725, 91).

chesons begreb om godhed, som er et langt mere udbredt gudhedsbegreb, er et "motive too remote and too sublime to affect the generality of mankind," Hume (1740, 641).³¹

Hume mente dog heller ikke, at en pligtfølelse kunne skabe fundament for retfærdighedsfølelsen, for ifølge Hume opstår pligtfølelsen kun der, hvor retfærdighed allerede eksisterer, Hume (1740, 637-8). Pligtfølelsen kan ikke skabe et fundament for retfærdighed på samme måde som en moralsk fornemmelse kan skabe et fundament for moralen, Hume (1740, 638-9). Grundlæggende mente Hume, at ingen handling kan være dydig eller moralsk god med mindre, der i den menneskelige natur er "some motive to produce it, distinct from the sense of its morality," Hume (1740, 638). Og grundlæggende er der ifølge Hume ikke noget distinkt motiv til retfærdige handlinger.

Men hvordan forklarede Hume så eksistensen af et system baseret på retfærdighed? Humes konklusion var, at der ikke findes et motiv for retfærdigheden, som kan udledes af vores natur, men at retfærdigheden "arises artificially, thought necessarily from education, and human conventions," Hume (1749, 644). Det er altså gennem rationelle overvejelser ved fordelene ved retfærdighed, at vi når til den konklusion, at det er fordelagtigt for os at yde sikkerhed i det sociale liv, Hume (1740, 648), fx ved at oprette ejendomsrettigheder, Hume (1740, 657). Hume er således fortaler for et utilitaristisk syn på retfærdighed.

På denne måde etablerer retfærdigheden ifølge Hume sig selv uanset fraværet af det naturlige motiv til at udføre retfærdige handlinger. Dog vurderer vi stadig retfærdighed som dydigt og uretfærdighed som slet, Hume (1740, 667), fordi vi er sympatisk anlagte væsener. Ifølge Hume er det således, at "self-interest is the original motive to the establishment of justice: but a sympathy with public interest is the source of the moral approbation, which attends that virtue," Hume (1740, 668).

see so strongly the evidence," Burton (1846, 149).

31 Hume tilføjer desuden: "In general, it may be affirmed, that there is no such passion in human minds, as the love of mankind, merely as such, independent of personal qualities, of services, or of relation to ourself," Hume (1740, 641-2).

Smith køber dog heller ikke Humes utilitaristiske begrundelse for retfærdighed. For Smith mener, at det er urealistisk at tro, at det er tanker om sociale konsekvenser, der får os til at handle retfærdigt. "All men, even the most stupid and unthinking, abhor fraud, perfidy, and injustice, and delight to see them punished. But few men have reflected upon the necessity of justice to the existence of society, how obvious soever that necessity may appear to be," Smith (1759, 89).

Smith (2023) mener, at retfærdigheden er funderet i følelser og ikke i fornuften, som den er hos Immanuel Kant. Ej heller mener Smith, at retfærdigheden kan baseres på godhed. Smiths løsning er som anført ovenfor at lade retfærdigheden udspringe af sympati. Men hvordan?

Smith kommer ikke nærmere ind på, *hvor*-*dan* retfærdigheden præcist udspringer af sympati, men en mulig forklaring er denne:

Smiths teori om sympati indebærer både, at vi er egeninteresserede (at vi har sympati med os selv) og at vi via forestillingsevnen kan sætte os ind i andre menneskers følelser. Og når vi sætter os ind i andres menneskers følelser, så får vi en tilstræbt forståelse af, hvordan de har det (og evt. opnår sympati for dem). Smith siger ikke mere om, hvordan retfærdigheden opstår. Dog må det være muligt at vende Smiths teori om sympati på vrangen i den forstand, at vi, når vi sætter os ind i andres følelser, kan vælge at se os selv gennem deres øjne. Måske vil særligt egeninteressen gøre os naturligt nysgerrige på netop dette perspektiv. Derved bliver Smiths teori om sympati til en teori om samvitighed. For hvis vi har evnen til at se, hvordan andre mennesker betragter os i forskellige situationer, vil vi gennem erfaringen få en bedre og bedre forståelse af, hvordan en upartisk iagttagelse vil betragte vores handlinger i lignende situationer.³² Og idet vi glædes ved andres billigelse og føler os utilpasse ved andres misbilligelse, så vil vi have en grund til at handle retfærdigt; en grund til at udøve selvkontrol og overholde spillereglerne. Dette ville også forklare, hvordan Smith mener, at mennesket kan opnå en fornemmelse af pligt, og hvorfor netop

32 Man kan sige, at retfærdigheden almengøres og får sit indhold gennem den upartiske iagttagelse.

pligtfølelsen er “a principle of the greatest consequence in human life, and the only principle by which the bulk of mankind are capable of directing their actions,” Smith (1759, 161).

2.1.7 Delkonklusion

Ifølge Smith har vi en naturlig tilbøjelighed til at føle sympati. Denne sympati kan manifestere sig på tre forskellige måder; i tre forskellige dyder eller handlingsmotiver: Som egeninteresse, som godhed og som retfærdighed.

Særligt egeninteressen og godheden synes at have sat et vigtigt spor i den litteratur, som fulgte i kølvandet på Smiths forfatterskab, og som mange forfattere før mig har bemærket, se fx Buckle (1861), Morrow (1927) og Witztum (1998), så synes disse to dyder at afspejle en væsensforskel mellem det egeninteresserede menneske, som i *Wealth of Nations* handler på markedet, og det godgørende menneske, der i *Theory of Moral Sentiments* handler etisk. Måske er det netop som konsekvens af, at godheden aftager, når den sociale afstand øges.

Men hvor kommer retfærdigheden ind i billedet? Dette er et relativt ubeskrevet kapitel i Smiths forfatterskab. Smith har ikke ønsket en teleologisk eller utilitaristisk begrundelse for retfærdighed. I stedet lader Smith retfærdigheden udspringe af sympatien. En mulig forklaring på, hvordan det kan lade sig gøre, er, at Smith vender sin teori om sympati på vrangen, således at vi ser os selv med andres øjne. Dermed bliver Smiths teori om sympati til en teori om samvittighed.

Af ovenstående afsnit fremgår det også, at retfærdigheden både spiller en rolle i *Wealth of Nations* og i *Theory of Moral Sentiments*. Men også at den synes at komme til udtryk på to forskellige måder.

I *Wealth of Nations*, hvor egeninteressen er den fremherskende dyd, arbejder Smith alene med et kommutativt retfærdighedsbegreb. I dette værk er individerne langt hen ad vejen overladt til de præferencer, de nu end måtte have, og værket sætter fokus på, at staten ikke bør gribe ind i menneskets frihed forstået som negativ frihed.

I *Theory of Moral Sentiments*, hvor godhed er den fremherskende dyd, har Smith fokus på det distributive retfærdighedsbegreb. Smith

fremhæver, hvordan staten gennem uddannelse skal sikre, at individet tilegner sig de egenskaber, som gør, at det kan realisere sit egentlige selv, hvilket med Smiths egne ord er at udøve egentligt godhed. Her forventes staten således at træde til og hjælpe individet med at vægte sine præferencer i de tilfælde, hvor individet ikke selv evner det. Staten skal hjælpe individet til det gode liv. I *Theory of Moral Sentiments* er der fokus på det positive frihedsbegreb.

På baggrund af den kommutative retfærdighed er det ifølge Smith muligt at opstille generelle og konsekvente regler, som man kan bygge et samfund på. Dette vil vi se nærmere på i næste afsnit. Samtidigt bliver det interessant at undersøge, om Smith lader den positive og negative frihed og det kommutative og distributive retfærdighedsbegreb mødes i statens institutioner.

2.2 Retslærens genstandsområder

Med udgangspunkt i *Lectures on Jurisprudence* og *Wealth of Nations* undersøges, hvilken forbindelse der er mellem begrebet retfærdighed og retslærens genstandsområder. Formålet er dels at skitsere retslæren, så det bliver muligt at anskue Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi i sin helhed, og dels at teste hjælpehypotesen om, at retfærdigheden udgør grundlaget for Smiths retslære.

2.2.1 Statens indretning

Ifølge Smith bør alle landes stater indrettes efter retslæren, Smith (1766, 397-8), Smith (1759, 218, 341), som ifølge Smith har fire genstandsområder: Retfærdighed, regulering, indtægter og forsvar.³³

Denne opdeling af de statslige pligter er en gennemgående tanke i Smiths forfatterskab, og forskellige variationer og samme tema kan spores tilbage til hans tidlige Edinburgh-forelæsninger³⁴ og frem til den sidste version af

³³ Alle områderne afdækkes i Smiths *Lectures on Jurisprudence* og regulering, indtægter og forsvar er delvist afdækket i *Wealth of Nations*, Smith (1759, 60).

³⁴ Dugald Stewart har citeret fra en af Smiths nu forsvundne manuskripter, at: “Little else is requisite to carry a State to the highest degree of opulence from the lowest barbarism, but peace, easy

Wealth of Nations.³⁵ Nedenfor uddybes statens pligter i detaljer, men før vi når dertil, er det relevant at nævne, at Smiths fremstilling af statens indretning er forholdsvis abstrakt. Det er ikke en virkelig beskrivelse af statens rolle i 1700-tallets Skotland, men en teoretisk model for, hvilke minimale funktioner, staten bør have. Som vi skal se bliver disse minimale funktioner dog gradvist udvidet, når Smith forsøger at tage højde for den effekt, som samfundet har på individet.

2.2.2 Retfærdighed

Ifølge Smith er en "exact administration of justice" Smith (1776, 708-9) "the first and chief design of every system of government," Smith (1762, 5, 7). Hermed mener Smith, at staten³⁶ skal "secure from injury," Smith (1766, 398-9) se også Smith (1762, 5, 172) ved at sikre hvert eneste medlem af samfundet "from the inju-

taxes and a tolerable administration of justice; all the rest being brought about by the natural course of things. All governments which thwart this natural course, which force things into another channel ... are unnatural, and to support themselves are obliged to be oppressive and tyrannical", Smith (1795, 322.

³⁵ Ifølge *Wealth of Nations* har "the sovereign" i henhold til systemet for naturlig frihed "only three duties to attend to", Smith (1776, 687). De tre pligter er hhv. at forsvare samfundet, at administrere retfærdighed og at opretholde bestemte offentlige goder og institutioner. "[F]irst, the duty of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies; second, the duty of protecting, as far as possible, every member of the society from the injustice or oppression of every other member of it, or the duty of establishing an exact administration of justice; and, thirdly, the duty of erecting and maintaining certain publick works and certain publick institutions, which it can never be for the interest of any individual, or small number of individuals, to erect and maintain; because the profit could never repay the expence to any individual or small number of individuals, though it may frequently do much more than repay it to a great society," Smith (1776, 687-688).

³⁶ Forvaltningen af retfærdighed er en statsopgave, da en privatisering vil føre til et system præget af særinteresser og bestikkelse, Smith (1766, 530), Smith (1776, 716).

stice or oppression of every other member of it," Smith (1776, 708).³⁷

I sin gennemgang inddeler Smith administrationen af retfærdighed i tre dele: Den retfærdighed som vedrører mennesket, som menneske. Eksempelvis kan et menneske skades på krop, ry og ejendom. Den retfærdighed som vedrører mennesket som familiemedlem. For eksempel når et menneske skades som far, søn, mand eller kone, herre eller tjener. Og den retfærdighed som tilhører mennesket som et medlem af et samfund af mennesker, for eksempel ved ulydighed eller undertrykkelse, Smith (1762, 7, 200), Smith (1766, 399).

Der er generelt tale om en sikring af borgernes negative frihed. Retfærdigheden administreres af domstolene gennem love og regulering, Smith (1762, 241), dvs. at det er en udmøntning af det kommutative retfærdighedsbegreb.

Rent historisk opstår behovet for retfærdighed ifølge Smith i takt med, at ejendom får en større betydning for mennesket. I de tidlige jægersamfund var menneskene bundet sammen i tætte relationer, Smith (1762, 172), og retfærdigheden blev alene administreret ved, at hver person fulgte "the natural feeling of justice he has in his own breast and expects to find in others", Smith (1766, 314).³⁸ Men i takt med at samfundene udviklede sig fra jægersamfund over hyrde- og landbrugssamfund og til et handelssamfund, Smith (1762, 14) Smith (1766, 459), og tilegnelsen af ejendom (fx dyrehold og land) fik større betydning,³⁹ så opstod behovet for en stat, Raphael (1985, 95), som kan sikre borgerne mod indgreb i deres ejendom,

³⁷ Dette princip ligner til forveksling Hutchesons "tis plain each one has a natural right to exert his powers, according to his own judgment and inclination, for these purposes, in all such industry, labour, or amusements, as are not hurtful to others in their persons or goods, while no more publick interest necessarily requires his labours, or requires that his actions should be under the direction of others," Hutcheson (1755, 294).

³⁸ Lovene er således udsprunget fra det folk, de oprindeligt tilhørte, Smith (1762, 241).

³⁹ Her synes Smith at være inspireret af Locke, som skriver: "Where there is no property, there is no injustice, is a proposition as certain as any demonstration in Euclid", Locke (1690, 407).

Smith (1766, 404), Smith (1776, 710), gennem en håndhævelse af retfærdigheden. For jo mere udviklede samfundene er, jo flere love og reguleringer vil være nødvendige for at bevare retfærdigheden og forbygge overtrædelser af ejendomsretten, Smith (1762, 16).

Ifølge Smith kan et moderne handelssamfund slet ikke eksistere uden retfærdighed. Retfærdighed er for Smith 'den bærende søjle som opretholder hele bygningen'. Uden den vil den menneskelige samfundskonstruktion smuldre til atomer Smith (1759, 86). Til sammenligning er godhed, "less essential to the existence of society than justice" Smith (1759, 86). Et samfund kan eksistere uden godhed, men uden retfærdighed vil det blive tilintetgjort.

"Society may subsist among different men, as among different merchants, from a sense of its utility, without any mutual love or affection; and though no man in it should owe any obligation, or be bound in gratitude to any other, it may still be upheld by a mercenary exchange of good offices according to an agreed valuation," Smith (1759, 86)

2.2.3 Regulering

Regulering er ifølge Smith en anden af statens opgaver. Med regulering mener Smith en regulering af "the interior parts of government", Smith (1766, 486), hvilket består i at sikre "cleanliness, security, and cheapness or plenty", Smith (1766, 486). De to første kommer Smith let henover ved at henvise til opgaverne med at holde vejene rene, for derved at undgå smitte, Smith (1762, 331), og udøve retfærdighed gennem bekæmpelse af kriminalitet⁴⁰, mens den sidste – som primært vedrører den rette økonomiske regulering med henblik på at fremme velstanden, Smith (1766, 486-7, 398) - dedikeres en del opmærksomhed.

Udgangspunktet for Smith er, at det er ar-

⁴⁰ Smith nævner, at regeringen skal være stærk nok til at kunne beskytte sine borgere, for hvis de til enhver tid føler sig "in danger of being robbed of all they possess, they have no motive to be industrious", Smith (1766, 522) og akkumulere et overskud. Og et overskud, hvor man producerer mere, end hvad der er nødvendigt for overlevelse, er afgørende for, at arbejdsdelingen er mulig, Smith (1766, 521).

bejdsdelingen – som opstår fra det naturlige princip om egeninteresse, Smith (1766, 493) – "which encreases the opulence of a country", Smith (1766, 489).⁴¹ Og denne velstand må ikke begrænses. Grundlæggende mener Smith, at statens opgaver i økonomisk forstand er lig nul: Den skal ganske enkelt ikke blande sig, Smith (1776, 687), Skinner (1974, 8). For ifølge Smith vil intet individ nogensinde kunne tilegne sig al den tilstrækkelige viden, som er nødvendig for at kunne lede økonomien mod de mest efficiente udfald, dvs. de udfald der er i samfundets bedste interesse, Smith (1776, 687).⁴²

⁴¹ Smith understreger, at det er vigtigt, at samfundets velstandsudvikling drives af frie borgere, som motiveres af egeninteressen. Fx vil et samfund ikke kunne overlade udviklingen af velstand til slaver, idet de "have no motive to labour but the dread of punishment, and can never invent any machine for facilitating their business", Smith (1766, 526).

⁴² Det hænger sammen med, at viden i en kompleks økonomi – som resultat af arbejdsdelingen – er jobspecifik. Det bedste, staten kan gøre, er derfor at lade alle forfølge deres egne interesser. For ifølge Smith er samfundet, når man ser det i et filosofisk og abstrakt lys, "an immense machine, whose regular and harmonious movements produce a thousand agreeable effects," Smith (1759, 316), hvorfor udfaldet af de individuelle handlinger oftest vil vise sig at være godt for hele samfundet. Dette fremgår også af Smiths metafor om den usynlige hånd: "[H]e intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention. (...) By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it," Smith (1776, 456). Bemærk at disse argumenter for et negativt frihedsbegreb er utilitaristiske af natur. *Wealth of Nations* indeholder dog – ligesom *Lectures on Jurisprudence* – også et rettighedsbaseret negativt frihedsbegreb, Smith (1776, 138). For ifølge Smith kan man gøre skade på en anden person, ved at fratage ham hans ejendom, Smith (1762, 8). Ejendom er ifølge Smith en eksklusiv ret, Smith (1762, 11). Denne ret kan gives af samfundet til en bestemt person, Smith (1766, 460), eller man kan tage den. Ifølge Smith er en jordbesiddelse retfærdig, når den kan billiges af en iagttager, Smith (1766, 459). Det er interessant at bemærke, at retten til ejendom ifølge Smith funderes i sympatibegrebet og i ideen om den upartiske

Ifølge Smith vil nationens velstand eksempelvis blomstre, hvis ingen blander sig i den naturlige prisdannelse. Og herunder skal monopoler, skatter på nødvendige varer og virksomheders eksklusive privilegier bekæmpes. For sættes prisen kunstigt højt eller lavt, vil der ikke være balance mellem udbud og efterspørgsel, hvilket vil reducere nationens velstand, Smith (1766, 498). Derfor er det ”by far the best police to leave things to their natural course,” Smith (1766, 499).

Derudover skal staten holde sig fra fristelsen til at devaluere eller revaluere valutaens kursværdi, Smith (1766, 501-2), da det med al sandsynlighed ”hinders commerce,” Smith (1766, 502), ligesom staten skal undlade at blande sig i renteniveauet, idet det fint kan overlades til markedskræfterne, Smith (1766, 520). Og staten skal også holde sig fra at begrænse samhandlen mellem to lande, da ”all commerce that is carried on betwixt any two countries must necessarily be advantageous to both,” Smith (1766, 511).

2.2.4 Indtægter

En tredje af statens opgaver er ifølge Smith at inddrive indtægter til at dække statens udgifter, Smith (1766, 398), Smith (1762, 6). Fx har staten udgifter til skibe, så de kan forsvare staten og offentlige bygninger som fx domhuse, så de kan bekæmpe kriminalitet, Smith (1766, 530-1), Smith (1776, 815). Smith har en række overvejelser om, hvordan sådanne skatter bedst bør udformes, Smith (1766, 531-3).

Eksempelvis er Smith tilhænger af princippet om direkte betaling, dvs. at det som udgangspunkt kun er dem, der har gavn af en given ydelse, som betaler til den. Således er en generel beskatning kun passende, hvis hele samfundet har gavn af det pågældende gode og den ikke kan opretholdes af bidraget ”of such particular members of the society as are most immediately benefited by them,” Smith (1776, 815). Fx er et forsvar af staten til gavn for hele samfundet, hvorfor det er rimeligt, at udgifterne dækkes af generelle skattebetalinger, hvor alle medlemmer yder deres, Smith (1776, 814).

Hvad angår forvaltningen af retfærdighed, mener Smith dog, at det er mere passende, at iagttager.

det er de personer, som ved deres uretmæssighed enten søger oprejsning eller beskyttelse ved domstolene, der dækker omkostningerne gennem særlige bidrag. Samfundets generelle bidrag behøver således kun dække domsfældelsen over de forbrydere, der ikke selv kan dække udgifterne, Smith (1776, 815).

Generelt mener Smith, at skatter bør opkræves i henhold til ”[t]he evident justice,” Smith (1776, 827), som er indlejret i de fire maksimer om lighed, sikkerhed, bekvemmelighed og økonomisk fornuft.⁴³

I henhold til maksimen om *lighed*, skal skatten være progressiv, dvs. at borgere skal bidrage i forhold til deres respektive evner, altså i forhold til den indtægt de har Smith (1776, 825). Og offentlige goder som fx veje, broer og kanaler skal som udgangspunkt betales, af dem der bruger dem og proportionalt med anvendelsen Smith (1776, 728). Dog kan der være tilfælde, hvor fx veje vil være til gavn for hele samfundet, hvorfor det er retfærdigt, at hele samfundet bidrager til at dække udgiften Smith (1776, 815).

Endvidere bør der være *sikkerhed* om skattebetalingen. Tidspunktet for betalingen, måden der skal betales på og størrelsen af betalingen skal stå enhver skatteyder klart, Smith (1776, 825). Og odiøse besøg og undersøgelser fra skatteindkrævere, Smith (1776, 936), er ikke foreneligt med individuel frihed.

Derudover skal skatter opkræves på et tidspunkt og på en måde, som er *bekvemmeligt* for skattebetaleren, Smith (1776, 826).

Og endeligt skal skatteindbetalingen være *økonomisk fornuftig* i den forstand, at de ikke må skabe et betydningsfuldt disincitament for individets indsats, som hele systemet afhænger af, fx ved at fjerne folks arbejdsomhed eller afholde dem fra at søge over i specifikke brancher, Smith (1776, 826).

2.2.5 Forsvar

Statens fjerde opgave er ifølge Smith at forsvare sig selv fra ”foreign injuries and attacks,” Smith (1766, 398), se også Smith (1776,

⁴³ Her synes Smith inspireret af Hutcheson, som arbejder ud fra nogle lignende maksimer nemlig maksimerne om bekvemmelighed, økonomisk fornuft og lighed, Smith (1776, 827n).

707). For en rig nation er af alle nationer den, der med højst sandsynlighed bliver angrebet, Smith (1776, 698). Derfor er det statens ansvar at sørge for, at der etableres en "well-disciplined standing army" Smith (1776, 787) eller en professionel "military force" Smith (1776, 689), se også Smith (1766, 399), Smith (1776, 687-688). For modsat tidligere stadier i den økonomiske udvikling – hvor nationer først bestod af jægere, så hyrder og siden landmænd, Smith (1766, 439), Smith (1776, 689-699) og hvor "[t]he whole body of the people rose up to oppose any attempt that was made against them," Smith (1766, 542) – så er det fjerde stadie, hvor nationen består af handelsmænd, kendetegnet ved, at "[the] martial spirit" ikke er "sufficient for the defence and security of any society," Smith (1776, 787), se også Smith (1766, 540).⁴⁴ For arbejdsdelingen afføder ikke alene en rigdom og luksus, der gør udlændinge misundelige, den gør også landets egne borgere "effeminate and dastardly," Smith (1766, 540), når det kommer til beskyttelse af staten. Disse nationer er uden tiltag fra staten "altogether incapable of defending themselves," Smith (1776, 698). Derfor bliver forsvaret ifølge Smith en betingelse for frihed, Smith (1776, 707) i handelssamfundet.

2.2.6 Offentlige arbejder

Ifølge Smith vil en vej, en bro eller en farbar kanal i de fleste tilfælde både kunne etableres og vedligeholdes gennem en mindre beskatning af dem, der gør brug af infrastrukturen, Smith (1776, 724). Dog findes der investeringer, som aldrig vil være i individets – eller i en mindre gruppe af individers – interesse at etablere og vedligeholde, idet afkastet af investeringen aldrig vil opveje den udgift, der pålægges. Og det til trods for, at investeringen sagtens lader sig tilbagebetale for samfundet som helhed, Smith (1776, 688). I de tilfælde, hvor 1) investeringen er i offentlighedens interesse,⁴⁵ og 2) det ikke er attraktivt for private at investere, da er det ifølge Smith statens opgave

⁴⁴ Smith lægger sig her tæt på af Hutchesons analyse. Hutcheson går dog skridtet videre end Smith og anbefaler, at "all ought to take their turns in such services," Hutcheson (1755, 348).

⁴⁵ Smith definerer ikke hvordan eller hvem, der vurderer, om noget er i offentlighedens interesse.

at opretholde sådanne "publick works and (...) institutions," Smith (1776, 687-688).

Smith giver en række eksempler på offentlige services og institutioner, som opfylder disse kriterier, og derfor bør varetages af staten. Eksempelvis nævner Smith i relation til et vel-fungerende marked, at statens "sterling mark upon plate, and the stamps upon linen and woollen cloth," Smith (1776, 138-9) giver forbrugerne en sikkerhed, Smith (1776, 139), som aldrig ville blive tilvejebragt af en privat aktør. Et andet eksempel er den offentlige registrering af lejemål, Smith (1776, 834), som på samme måde giver parterne en sikkerhed i den aftale, der er indgået, Reisman (2005, 314).⁴⁶

I relation til at sikre social stabilitet er Smiths vigtigste eksempel uddannelse. Som vi vil se nedenfor, er forklaringen på, hvorfor staten bør uddanne befolkningen i *Wealth of Nations* rent instrumentel. Det udgør en skarp kontrast til argumentationen i *Theory of Moral Sentiments*, hvor argumentet for uddannelse var, at staten gennem viden og dyd, Smith (1759, 187) skulle promovere borgernes lykke, Smith (1759, 185).

Ifølge *Wealth of Nations* bør staten tilbyde "the most essential parts of education," Smith (1776, 785), til "those who are to be bred to the lowest occupations," Smith (1776, 785), dvs. "the great body of the people," Smith (1776, 782), for derved at undgå, at størstedelen af befolkningen korrupperer og degenererer, Smith (1776, 781).

I civiliserede samfund, vil "the labouring poor," Smith (1776, 782), modsat de formuende familier, ikke have råd til at forsørge deres børn, hvorfor de på bekostning af uddannelse tidligt må ud at tjene til livets opretholdelse. På arbejdsmarkedet vil arbejdsdelingen bevirke, at deres beskæftigelse reduceres til enkelte operationer, fx til den syttende del af arbejdsprocessen i produktionen af nåle, Smith (1766, 539), hvilket vil forme deres intellekt i en retning, hvor de intellektuelle, sociale og martial-

⁴⁶ Enkelte steder fremhæver Smith, at virksomheder til tider også er statsejede ud fra et profithensyn. Fx nævner Smith, at både postvæsenet og møntvæsenet er institutioner, som foruden at dække egne udgifter også sikrer et afkast til suverænen, Smith (1776, 724), Reisman (2005, 314).

ske dyder frarøves dem, Smith (1776, 782), se også Smith (1766, 541). Arbejdsdelingen overlader således mennesker fra de lavere klasser til "gross ignorance and stupidity," Smith (1776, 788), med mindre staten tager de nødvendige tiltag for at afhjælpe dette, Smith (1776, 782), se også Smith (1766, 538-41).

Dog kan staten for en relativt lille udgift facilitere, opmuntre til og endda pålægge borgerne, at de skal lade sig uddanne, Smith (1776, 785), dvs. lære at læse, skrive og regne, Smith (1776, 785). Fx kan staten stille det krav, at borgerne skal bestå en eksamen eller prøve, før de kan komme ud på arbejdsmarkedet. Dette vil komme staten til gode. For jo mere uddannet befolkningen er, desto mindre tilbøjelig vil de være til at lade sig påvirke af "the delusions of enthusiasm and superstition," Smith (1776, 788), de vil blive mere anstændige og beherskede og i mindre grad blive vildledt til ubetænksom eller unødigt opposition mod regeringens forholdsregler, Smith (1776, 788).

Afkastet af uddannelse kommer således hele samfundet til gavn, og omkostningen bør derfor ifølge Smith "without injustice, be defrayed by the general contribution of the whole society," Smith (1776, 815). Ifølge Smith bør staten dog ikke betale hele uddannelsen, for uden en beskedent egenbetaling fra brugerne vil skolemesteren inden længe forsømme sit erhverv, Smith (1776, 785).

2.2.7 Diskussion

Staten har fire opgaver: at sikre retfærdighed, regulering, indtægter og forsvar. Smith giver ingen forklaring på, hvorfor der kun er disse fire opgaver. I *Wealth of Nations* skriver Smith, at statens pligter er "of great importance, indeed, but plain and intelligible to common understanding," Smith (1776, 687), men han forklarer ikke, hvad han mener med 'plain', 'intelligible' og 'common'.

På hver sin måde synes alle disse opgaver at relatere sig til en sikring af retfærdigheden. I relation til statens første opgave, administrationen af *retfærdighed*, så er formålet netop at håndhæve retfærdigheden gennem love og reguleringer og derigennem værne individet mod indgreb i friheden. Og hvad angår *regulering*, så skal dette netop forstås som en

"execution of justice," Smith (1759, 341n), i den forstand, at bekæmpelsen af kriminalitet, den økonomiske regulering af markedet og sågar opgaven med at holde vejene rene for at undgå smitte er en udøvelse af retfærdighed, idet borgerne sikres mod andre borgeres eller statens indgriben. På samme måde er *forsvaret* et værn mod uretfærdige indgreb fra udenlandske regeringer. Og statens *indtægter* – som i øvrigt skal indsamles på en retfærdig måde – har til formål at opretholde de statslige institutioner, der skal sikre retfærdigheden.

På denne baggrund kan man ikke afvise, at retfærdighed netop er det, der danner grundlag for Smiths retslære og dermed for hans fremstilling af de principper, som alle landes love og regeringsførelse bør indrettes efter.

Men hvilken type retfærdighed er det Smith lægger op til? Som tidligere nævnt har staten som fremstillet i *Wealth of Nations* og *Lectures on Jurisprudence* primært fokus på kommutativ retfærdighed. Og man kan undre sig over, hvorfor Smith lader den distributive retfærdighed træde i baggrunden. Er det et udtryk for en bevidst prioritering eller for det perspektiv Smith vælger at belyse?

Det findes flere mulige fortolkninger. Det er min vurdering, at Smiths delvise 'forsømmelse' af den distributive retfærdighed i *Wealth of Nations* og *Lectures on Jurisprudence* ikke skal ses som en bevidst nedprioritering af den distributive retfærdighed, men en bevidst opprioritering af den kommutative retfærdighed. For det første var Smiths fokus på kommutativ retfærdighed et vigtigt bidrag i hans samtid, da denne type retfærdighed i vidt omfang var forsømt af både Hutcheson og Hume, Raphael (2001, 217-218). For det andet bør Smiths behandling af retfærdighed i kontekst af staten særligt i *Wealth of Nations* – men også i *Lectures on Jurisprudence* som for store deles vedkommende var forgængerens til *Wealth of Nations*, Smith (1759, 60) – ses som et baggrundstæppe for Smiths projekt: At præsentere økonomien som et uafhængigt system af årsags- og virkningsrelationer, Skinner (1974, 7) og opstille et politisk forsvar for frihandel, Raphael (1985, 46). Og i dette perspektiv er den kommutative retfærdighed, som netop værner om den negative frihed, det rette baggrundstæppe.

Desuden understreger Smith flere steder, at staten skal understøtte begge typer retfærdighed.

Det fremgår eksempelvis af *Wealth of Nations*, at staten ikke blot skal sikre, at borgerne er frie til at forfølge deres egne interesser, Skinner (1974, 11), Teichgraeber (1981, 109), men at staten også skal sikre institutioner og services, som tilpasser sig de begrænsninger, der ligger i den menneskelige natur og i markedsmekanismen, Skinner (1974, 11). Et eksempel på dette er uddannelse. Som nævnt ovenfor, anbefaler Smith en delvis offentlig finansieret grunduddannelse. Og årsagen er ikke kun instrumentel i den forstand, at uddannelse giver mere dydige borgere, Smith (1776, 782), som i højere grad holder sig fra druk og oprør, Smith (1766, 540), det er også af hensyn til borgernes lykke, som staten kan promovere gennem viden og dyd, Smith (1759, 185, 187).

I *Theory of Moral Sentiments* understreger Smith endvidere, at den civile magistrat⁴⁷ ikke kun skal sikre, at borgerne ikke skader hinanden (kommutativ retfærdighed), men også til en vis grad "command mutual good offices" (distributiv retfærdighed), Smith (1759, 81), dvs. fremme god opførsel blandt borgerne. Samtidigt advarer Smith dog også om, at: "[o]f all the duties of a law-giver (...) [this] requires the greatest delicacy and reserve," Smith (1759, 81), for det er afgørende, at denne opgave udføres på passende vis og med god dømmekraft. For hvis man helt negligerer opgaven med at sikre distributiv retfærdighed, udsætter man samfundet for mange uhyrligheder. Omvendt, hvis man tager opgaven for langt, så vil det ødelægge al "liberty, security, and justice," Smith (1759, 81).

Og endeligt nævner Smith i relation til statens indretning, at selvom den kommutative retfærdighed er det, der holder samfundet sammen, så vil samfundet aldrig blomstre eller være lykkeligt med mindre dets borgere "are bound together by the agreeable bands of love and affection, and are, as it were, drawn to the common centre of mutual good offices," Smith (1759, 85). Derfor er det også statens opgave at

⁴⁷ Med civil magistrat mener Smith enhver fra fyrste til dommer der udøver myndighed og besidder autoritet til at fælde en dom i samfundet.

sikre dyder blandt borgerne.

På baggrund af disse eksempler – hvor Smith lader det distributive og kommutative retfærdighedsbegreb mødes i staten – kan man konkludere tre ting:

For det første indikerer eksemplerne, at Smiths hensigt med sin retslære, det værk som aldrig blev færdiggjort, var at give en præcis og detaljeret beskrivelse af en optimal, indretning af staten, som kan skabe en "identity of interests between the public and private sphere," Rosenberg (1960, 567); dvs. skabe en stat, som gør det muligt for individerne at nyde både positiv og negativ frihed.

For det andet understreger eksemplerne, at Smiths stat på ingen måde er en minimalstat, hvilket Smith ellers gentagne gange er blevet taget til indtægt for. For staten skal også – som angivet ovenfor – opretholde "certain publick works and certain publick institutions," Smith (1776, 687-688). Det kan fx være uddannelse, men også andre opgaver, som er i offentlighedens interesse, men ikke attraktive for private at varetage. Dette kriterium synes i sig selv at åbne en ladeport af mulige offentligt finansierede projekter, Reisman (2005, 313).

Tværtimod er Smith fortalende for en relativt stærk stat. For i Smiths optik er individuel frihed slet ikke mulig uden en stærk regering, Smith (1776, 412, 803), Haakonssen (1981, 131), som kan holde private interessenter, fra fx kirker og virksomheder, i skak. Eksempelvis nævner Smith i relation til koloniseringen af øen St. Thomas, som i en periode var underlagt det danske firma, Dansk Vestindisk Kompagni, at "[t]he government of an exclusive company of merchants is, perhaps, the worst of all governments for any country whatever," Smith (1776, 570). Og på samme måde mente Smith, at den katolske kirke i middelalderen var "the most formidable combination that ever was formed against the authority and security of civil government, as well as against the liberty, reason, and happiness of mankind, which can flourish only where civil government is able to protect them," Smith (1776, 802-3).

For det tredje siger Smith relativt eksplicit, at staten kan eksistere alene på kommutativ retfærdighed, men at staten kun bliver god, hvis der også er distributiv retfærdighed. Smith

går således ind for, at staten fremmer borgerdyder, hvilket svarer til en adfærdsregulering af mennesket uden for privatsfæren.

2.2.8 Delkonklusion

Af Smiths forholdsvis abstrakte fremstilling af staten fremgik det, at staten har fire opgaver: Retfærdighed, regulering, indtægter og forsvar. Det er uklart, hvordan Smith kommer frem til disse fire opgaver, men alle synes at kunne ledes tilbage til begrebet retfærdighed. Hjælpehypotesen om at retfærdigheden ville have dannet grundlag for Smiths retslære, kan derfor ikke afvises.

I *Wealth of Nations* og *Lectures on Jurisprudence* lægger Smith desuden stor vægt på den kommutative retfærdighed. Det skyldes muligvis, at en beskrivelse af den kommutative retfærdighed er et nyt bidrag i samtiden og et vigtigt baggrundstæppe for, at økonomien kan skilles ud som selvstændig disciplin. Flere tekststeder viser, at Smith også har haft den distributive retfærdighed i tankerne. Dette indikerer, at Smiths teori om retfærdighed både ville have indeholdt kommutativ og distributiv retfærdighed.

På den baggrund må man konkludere, at et ideelt samfund for Smith er et, hvor der er frihed og retfærdighed for alle, Evensky (2001, 506). Frihed skal forstås som både positiv og negativ frihed. Og retfærdighed som både kommutativ og distributiv retfærdighed.

Vi kan også konkludere, at Smiths stat ikke er en minimalstat. For staten skal også opretholde "certain publick works and certain publick institutions," Smith (1776, 687-688) i tilfælde, hvor de er i offentlighedens interesse, men ikke attraktive for private at varetage.

Endeligt er Smith fortaler for en relativt stærk stat. Han synes at indtage en midterposition mellem Hobbes og Locke. På den ene side tager Smith afstand fra Hobbes' ødiøse doktrin, Smith (1759, 318), som bygger på "self-love," Smith (1759, 315), og hvor mennesker drives fra et "solitary, poore, nasty, brutish, and short" liv i naturtilstanden, Hobbes (1651, 104), til et samfund, hvor den absolutte statsmagt er overdraget til en suveræn, hvis "mere arbitrary will," Smith (1759, 318) alene definerer, hvad

der er godt og ondt.⁴⁸ Smith virker som mere tiltrukket af Lockes⁴⁹ doktrin, som grundlæggende ser mennesket som et socialt væsen, Locke (1689, 138). Men som det vil fremgå af næste kapitel, mener Smith, at Locke går for langt, når han siger, at folket er frit til at gøre

⁴⁸ Hobbes er repræsentant for en mekanisk naturopfattelse, som medfører en streng determinisme i den forstand, at menneskets frie vilje er bestemt af vores lyster og begær, Hobbes (1651, 47-8), Berry (2013, 8), Politikens filosofleksikon s. 311). Hobbes arbejder med et negativt frihedsbegreb, hvor frihed alene defineres som handlefrihed, Hobbes (1651, 177), Berlin (1958, 35), Politikens filosofleksikon s. 311. Mennesket stræber efter at opretholde sin væren, Politikens filosofleksikon s. 311). Det, der fremkalder en følelse af lyst, kaldes 'godt' og det, der fremkalder en følelse af ulyst, kaldes 'ondt', Hobbes (1651, 41), Politikens filosofleksikon s. 311. Disse moralske sonderinger hviler således ikke på en (universel) fornuft og der er "no natural distinction between right and wrong", Smith (1759, 315), men foretages af hvert enkelt individ. Fornuftens opgave er at finde den mest effektive måde at indfri lyster og begær, Hobbes (1651, 33), Berry (2013, 8). Det menneske, som formår at opnå det, han begærer, besidder magt, Politikens filosofleksikon s. 311. På baggrund af denne forståelse af motivation argumenterer Hobbes for, at en autoriseret suveræn er nødvendig for at få en utvetydig definition af rigtigt og forkert, Hobbes (1651, 174). I Hobbes' samtid blev dette syn på moralen næsten uden undtagelse fortolket som en tvungen overholdelse af suverænenes befaling, Berry (2013, 8).

⁴⁹ Ifølge Locke er mennesker født frie og lige, Locke (1689, 106). Desuden kan mennesket nyde "all the rights and privileges of the law of Nature," Locke (1689, 141), hvilket blandt andet betyder, at mennesket har ret til eget "life, liberty and estate," Locke (1689, 141). Ejendomsretten er således hos Locke naturretligt begrundet, og her adskiller Locke sig fra Hobbes, idet Hobbes beskriver naturtilstanden som en retsløs tilstand af alles kamp mod alle, Politikens filosofleksikon s. 428. Ifølge Locke vælger mennesket frivilligt at indtræde i et samfund for at sikre sig mod kriminalitet, Locke (1689, 158), Politikens filosofleksikon s. 429. Enhver lovlig regering hviler dog fuldstændigt på folkets billigelse og kan retmæssigt afsættes, hvis regeringsmagten udvikler sig til et tyranni og fører "war with the people", Locke (1689, § 155, 122), Politikens filosofleksikon s. 429.

oprør, hvis suverænen vanrøgter sit embede, nemlig at udøve folkets vilje på dets vegne, Locke (1689, 162-7), Smith (1762, 323), Smith (1766, 435).

Kapitel 3: Smiths system

3.1 Hvad er løsningen på Adam Smiths problem?

I dette afsnit vil jeg forsøge at betragte Smiths moralfilosofi, politiske økonomi og retslære som en del af et større filosofisk system, for på den måde at besvare spørgsmålet: Hvad binder Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen i et stort harmonisk system? Og hvad mener Smith egentligt med begrebet 'harmonisk system'?

3.1.1 Et stort harmonisk system

For at få en forståelse af, hvad Smith kan have ment med "harmonisk system", er det vigtigt at huske på, at stoicismen⁵⁰ spillede en vigtig rolle i Smiths filosofi, se fx Smith (1759, 58-60). En af stoikernes kongstanker var ideen om *sympatheia*, hvilket for stoikerne betegnede, hvad vi i dag ville kalde kosmisk harmoni. Med *sympatheia* mente stoikerne, at elementerne i det harmoniske univers passede sammen og arbejdede med hinanden i harmoni, Raphael (1985, 73).

Begrebet sympati, der er afledt af det græske *sympatheia*, er utrolig vigtigt for Smith, selvom han umiddelbart synes at reservere det til sin beskrivelse af den menneskelige natur. Men ofte taler Smith om harmoni i sit forfatterskab, hvor begrebet harmoni på samme måde som hos stoikerne henviser til den tilstand, hvor "even the smallest of the co-existent parts of the universe, are exactly fitted to one another, and all contribute to compose one immense and connected system," Smith (1759, 289).

Begrebet harmoni bruger Smith i relation

⁵⁰ Stoicismen var en græsk-romersk filosofisk skole fra ca. 300 f.Kr. til ca. 200 e.Kr. Smith er særligt optaget af den sene stoicisme som repræsenteret ved Marcus Aurelius. Her træder etikken i forgrunden og det religiøse accentueres, Politikens filosofileksikon s. 663.

til alle sine videnskaber. For eksempel beskriver Smith i relation til moralfilosofien, hvordan dyd promoverer "the order of society," Smith (1759, 316) og hvordan det, når det ses i et filosofisk lys fremstår som en "great, an immense machine, whose regular and harmonious movements produce a thousand agreeable effects," Smith (1759, 316). Og han beskriver i relation til retslæren, hvordan "the great system of government" er et "beautiful and grand system," som bevæger sig "with harmony," Smith (1759, 185). Og endeligt beskriver han, hvordan økonomiens "regular and harmonious movement" resulterer i velstand og storhed, hvilket i dette perspektiv "strike the imagination as something grand and beautiful and noble," Smith (1759, 182), se også beskrivelsen af den usynlige hånd i Smith (1776, 456).

Det er nærliggende at få den tanke, at sympatien netop er det basale newtonske princip, som spiller den helt centrale rolle for Smith i alle hans videnskabelige beskrivelser.

Men hvor kommer dette harmoniske system fra? Her inddrager Smith en stærk teologi, som ikke findes hos ateisten Hume. I Smiths værker finder vi mange henvisninger til "a divine Being," Smith (1759, 236), "the Author of nature," Smith (1759, 166), "the great Director of the universe," Smith (1759, 236), som ifølge Smith er kilden til det harmoniske system, Smith (1759, 237) eller "the immense machine," Smith (1759, 236), se også Smith (1759, 59), som Smith også omtaler det.⁵¹

3.1.2 Sammenhæng mellem værker

Smiths værker og brevkorrespondencer indeholder så godt som ingen referencer til strukturen bag det system, som han forsøger at afdække i sine hovedværker. I dette afsnit undersøges det, hvad der trods alt, kan udledes.

Der er ikke mange indenfor Smith-forskningen som forholder sig til, hvordan Smiths værker hænger sammen. Og til min bedste overbevisning har ingen foretaget en grundig

⁵¹ Generelt forholder det sig sådan for Smith, at det naturlige også er det gode, fordi det er konformt med Guds vilje. For Smith er Gud således den finale årsag. Dog mener Smith også, at videnskaben skal søge at opdage naturlovene og at forklaringer skal gives ud fra efficiente årsager.

analyse af spørgsmålet. Men blandt dem, der som en sidebemærkning forholder sig til sammenhængen mellem Smiths værker, er den mest fremherskende tanke,⁵² at der eksisterer et hierarkisk forhold mellem moralfilosofien, retslæren og økonomien i den forstand, at vi fra moralfilosofien over retslæren og til økonomien bevæger os fra det generelle til det partikulære eller fra et højere til et lavere abstraktionsniveau. "Moral philosophy shades into jurisprudence, which in turn shades into economics," Walraevens (2010, 23), se også Campbell (1967, 171). Eller som formuleret af Raphael og Macfie: "Ethics for him implied a 'natural jurisprudence', and his economic theories arose out of, indeed were originally part of, his *Lectures on Jurisprudence*," Introduktion til Smith (1759, 7-8).

Som argument for dette synspunkt fremhæves almindeligvis en eller flere af følgende observationer:

For det første fremhæves det, at vi fra Smiths forelæsninger i moralfilosofi på Glasgow universitet ved, at Smith opdelte undervisningen i tre dele: naturlig teologi, moralfilosofi⁵³ og retslære, Raphael (1985, 13). Smiths forelæsninger om retslære opdelte han igen i to: Første del om det retfærdige forestået som regerings- og retshistorie og anden del om det formålstjenelige⁵⁴ (i praksis: økonomiske spørgsmål). Heraf konkluderes det, at økonomien kan udledes af retslæren, som igen kan udledes af moralfilosofien.

For det andet fremhæves det, at Smith i erkendelsen af, at han aldrig ville få udgivet sin retslære, som skulle indeholde "not only in what concerns justice, but in what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law," Advertisement i Smith (1759, 52 Det har også været foreslået, at Smiths værker er vidt forskellige, men ligeværdige dele, der kan stykkes sammen til en helhed, se fx Teichgraeber (1981, 108), Bastable (1898, 209) og Winch (2016, 9) og at alle Smiths videnskabelige undersøgelser udspringer af teologien, Kim (1997, 332).

⁵³ Indholdet i Smiths forelæsninger om naturlig teologi kender vi i dag meget lidt til, mens Smiths forelæsninger om moralfilosofi blev forløberen for Smiths første hovedværk *The Theory of Moral Sentiments*, Raphael (1985, 13).

⁵⁴ Dette er temaet for Smiths andet hovedværk *Wealth of Nations*.

3), i sjette udgave af *Theory of Moral Sentiments* skriver, at han har været forhindret i at færdiggøres sin teori om retslære og i *Wealth of Nations* kun delvist har "executed this promise; at least so far as concerns police, revenue, and arms," Advertisement i Smith (1759, 3). Igen tages dettes som bevis for, at økonomien er et delelement i retslæren.

For det tredje fremhæves det, at *Theory of Moral Sentiments* indeholder en generel analyse af begrebet retfærdighed, og at *Wealth of Nations* alene bygger på et kommutativ retfærdighedsbegreb, hvorfor økonomien må være en delmængde af retslæren.

I min optik er dette ikke overbevisende argumenter.

Dels er retslæren ikke en delmængde af moralfilosofien⁵⁵. For man må på baggrund af redegørelsen i kapitel 2 formode, at retslærens teori om retfærdighed både ville have dækket den kommutative retfærdighed (som falder indenfor lovenes jurisdiktion) og den distributive retfærdighed (som falder indenfor moralfilosofien). Derudover er det forkert at påstå med henvisning til Smiths advertisement i *Theory of Moral Sentiments*, at økonomien er et element i retslæren. For økonomien indeholder mange andre elementer end netop regulering, indtægter og forsvar, herunder en redegørelse for arbejdsdelingen, prismekanismen, værditeorien og kapitalakkumulation. Og det faktum, at *Wealth of Nations* er baseret på et kommutativt retfærdighedsbegreb, mens *Theory of Moral Sentiments* har en generel redegørelse for begrebet retfærdighed – men i øvrigt bygger på et distributivt retfærdighedsbegreb – indikerer på ingen måde, at *Theory of Moral Sentiments* er en forgænger for *Wealth of Nations*.

På et mere generelt niveau tager argumentet ikke højde for, at grænserne mellem de forskellige videnskaber i 1700-tallet langt fra var så skarpe som i dag, Raphael (1985, 14), Kurild-Klitgaard (2004, 20). Frem til det 18-århundrede blev videnskaberne moralfilosofi⁵⁶,

⁵⁵ På samme måde tager den skotske filosof Dugald Stewart fejl, når han beskriver retfærdigheden hos Smith som en "branch of morality," Introduktionen til Smith (1759, 2).

⁵⁶ Det er helt bevidst, at jeg kalder moralfilosofi-en for en videnskab. Smith definerer selv filosofi

retslære og økonomi sammen med teologien og trods deres forskellige genstandsområder og sandhedskriterier opfattet som et sammenhængende hele, Kim (1997, 312, 332), Bastable (1898, 209). Et af Smiths store bidrag er, at han skiller økonomien ud fra de øvrige videnskaber. Og det gør han naturligvis ved at holde økonomien op mod de eksisterende videnskaber. Havde økonomien været kendt og retslæren ukendt, så ville Smith på samme måde kunne udskille retslæren med udgangspunkt i økonomien. Så selvom moralfilosofien på daværende tidspunkt både indeholdt retslæren og økonomien, så behøver det ikke betyde, at moralfilosofien som videnskab skal tildeles logisk eller filosofisk forrang.

Hermed ikke sagt, at jeg ikke anerkender, at man kan tale om forskelle i detaljeniveau, Introduktion til Smith (1759, 20), sprogbrug og betoning i de forskellige værker. For eksempel opererer *Theory of Moral Sentiments* på et højere teoretisk niveau og med mindre empirisk realisme end *Wealth of Nations*. Men det mener jeg skyldes genstandsområdet og ikke en hierarkisk afhængighed.

Med stoicismen in mente er en mere sandsynlig hypotese for sammenhængen i Smiths værker, at Gud har indsat sympatien i mennesket og at sympatien er det newtonske princip, som spiller den centrale rolle i alle Smiths videnskabelige beskrivelser. Det vil sige, at den menneskelige natur som beskrevet i *Theory of Moral Sentiments*, Introduktion til Smith (1759, 4), Winch (2016, 10), men som adskiller sig fra moralfilosofien, udgør det generelle tilfælde, og videnskaberne moralfilosofi, retslære og økonomi udgør specialtilfældene.

Som nævnt i kapitel 2 kan sympatien manifestere sig på tre forskellige måder. Som godhed, retfærdighed og egeninteresse, Witztum (1998, 501),⁵⁷ og min hypotese er, at alle

som "the science of the connecting principles of nature," Smith (1795, 45). Og begreberne 'filosofi' og 'videnskab' blev på daværende tidspunkt nærmest anvendt synonymt i relation til systematiske undersøgelser af verden og menneskets plads i den. Derfor ville spørgsmålet "er dette filosofi eller videnskab?" på daværende tidspunkt være uforståeligt, Campbell (1971, 25).

⁵⁷ Og der er intet moralsk hierarki blandt disse

disse tre handlingsmotiver er lette at genfinde i Smiths videnskabelige beskrivelser af moralfilosofien, retslæren og økonomien. Hvis det er tilfældet, vil det understøtte min hovedhypotese. Det vil jeg se nærmere på i de næste afsnit.

3.1.3 *Das Adam Smith Problem*

I dette afsnit vil jeg sandsynliggøre, at *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations* indeholder alle tre handlingsmotiver: Godhed, retfærdighed og egeninteresse. Dette vil understøtte hypotesen om, at sympatien er grundlæggende for det system, der ligger bag Smiths filosofi.

I en lang årrække blev Smiths værker opfattet som beskrivelser af isolerede videnskaber. Og mange tænkere har haft den opfattelse, at der eksisterede en væsensforskel mellem menneskesynet i hhv. *Wealth of Nations* og i *Theory of Moral Sentiments*, dvs. mellem det egeninteresserede menneske, som handler på markedet, og det anden-interesserede menneske, som handler etisk (Das Adam Smith Problem).

Selv nyere forskning har påpeget det forhold, at det egeninteresserede og andeninteresserede går igen i selve sprogbugen i de to værker, dvs. henholdsvis i udvekslingens og etikkens sprog. Med Smiths egne ord er udvekslingens sprog i *Wealth of Nations* kendetegnet ved en retorisk diskurs, som gennem overtalelse og betoning af det argument, der bedst fremmer salget, Smith (1763, 62), Walraevens (2010, 18), vægter egeninteressen højt, mens etikkens sprog i *Theory of Moral Sentiments* er didaktisk og derfor gennem argumenter, der får lov til at tale for sig selv, vægter sandheden og almeninteressen højest, Smith (1763, 62), Walraevens (2010, 20).

Af den litteratur, der opstod i kølvandet på Das Adam Smith Problem, lærte vi dog, at problemet var et pseudoproblem, Introduktion til Smith (1759, 20). Der er ingen væsensforskel på den person, der i *Theory of Moral Sentiments* handler etisk, og den person, der i *Wealth of Nations* handler på markedet.

Litteraturen har tilbudt en lang række løshandlingsmotiver, fx hvor godheden er øverst, dernæst retfærdigheden og til sidst egeninteressen. For ifølge Smith besidder det perfekt dydige menneske alle disse tre kvaliteter, Smith (1759, 237).

ninger på problemet. For eksempel påpegede den tyske nationaløkonom August Oncken, at Smiths forelæsninger, *Lectures on Jurisprudence*, som senere udviklede sig til *Wealth of Nations* stammede fra tiden, hvor *Theory of Moral Sentiments* blev udviklet, hvorfor Smith ikke kunne have skiftet syn på den menneskelige natur. Og Raphael og Macfie argumenterer for, at alle der både har læst *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations* vil indse, at Smith har skrevet begge bøger og ikke har ændret syn på individet undervejs. Desuden er Smiths fremstilling af mennesket fundamentalt det samme i første udgave af *Theory of Moral Sentiments* fra 1759 og sjette udgave af *Theory of Moral Sentiments* i 1776, Introduktion til Smith (1759, 20).

I min optik er den bedste forklaring på Das Adam Smith Problem, at det er opstået, fordi man kun har tilladt mennesket i disse værker at have et hovedindhold. Enten er de disponeret for egeninteresse eller også er de disponeret for godhed (anden-interesse). Denne type karakterbeskrivelse er i øvrigt, hvad Smith i sin retorik kalder den *indirekte metode* for karakterbeskrivelse, Smith (1763, 67).

Men der findes også andre metoder for karakterbeskrivelse. Benytter man det Smith kalder den *direkte* eller *partikulære metode* for karakterbeskrivelse,⁵⁸ Smith (1763, 67, 80), så vil mennesket ifølge Smith – både ham der handler etisk og ham der handler på markedet – sagtens kunne have flere uafhængige kvaliteter samtidigt, dvs. både være interesseret i sig selv og andre. Disse kvaliteter er ikke-relaterede træk ved den menneskelige natur og derfor perfekt konsistente, Witztum (1998, 510).

Dette understøttes endvidere af, at mennesket ifølge *Lectures on Jurisprudence* altid er disponeret for flere typer opførsel, for eksempel

⁵⁸ Den partikulære metode for karakterbeskrivelse er reelt den, der løser Das Adam Smith Problem. For den direkte metode vil vise sig at have uacceptable etiske implikationer, fx at ikke blot egeninteresse men også egoisme skal billiges moralsk, Witztum (1998, 503). De etiske implikationer ved den direkte metode opstår netop, fordi det ifølge denne metode ikke er muligt at skelne mellem de egen-relaterede og anden-relaterede aspekter i personen.

både godgørende opførsel og egennyttig opførsel, se Smith (1766, 402).⁵⁹ Og vores præferencer skifter fra tid til anden Smith (1759, 185). Af samme årsag kan et menneskes karakter altid betragtes under to forskellige aspekter: Ud fra den effekt hans karakter har på egen lykke (egeninteressen), og ud fra den effekt hans karakter har på andre mennesker (anden-interessen⁶⁰), Smith (1759, 212).

Der hersker ingen tvivl om, at mennesket i *Theory of Moral Sentiments* både besidder godhed, retfærdighed og egeninteresse. For det er netop Smiths beskrivelse af det perfekte dydige menneske Smith (1759, 237). Og der er heller ingen tvivl om, at mennesket i *Wealth of Nations* er egeninteresseret. Det fremgår fx af citatet:

“It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest” Smith (1776, 26)

Og af indekset til *Wealth of Nations* fremgår det, at egenkærligheden er “the governing principle in the intercourse of human society,” Smith (1776, 1069).

Men er mennesket i *Wealth of Nations* også retfærdigt og godt? Svaret er ja, men ikke på den næstekærlige måde, vi kender fra familie og nære venskaber, dvs. ud fra hensynet til andres glæde, men nærmere ud af hensynet til eget ry og rygte, Witztum (1998, 482).

Fx bruger mennesket ifølge Smith både retfærdighed og godhed, når han handler på markedet. For en handel bliver kun en succes, hvis man sætter sig ind i andres ønsker og behov. Fx skriver Smith i relation til udvekslingen på markedet, at:

“[Man] will be more likely to prevail if he can interest their self-love in his favour, and shew them that it is for their own advantage to do for him what he requires of them (...) Give me that which I want, and you shall have this which you want, is the meaning of every such offer,” Smith (1776, 26).

Enhver udveksling kræver således, at man

⁵⁹ Her henviser autoritetsprincippet til en overlegen evne eller kapacitet, fx. udøvelsen af godhed. Nytteprincippet henviser til egennyttig opførsel.

⁶⁰ Anden-interessen dækker både over godhed og retfærdighed, Smith (1759, 262).

gør brug af sympatien og er anden-interesseret. Dvs. at man sætter sig i den andens sted og skaffer det, han ønsker. Og fra et markedspektiv er dette en udøvelse af godhed. Dette fremgår også af *Lectures on Jurisprudence*, om end endnu mere tydeligt:

“Man, in the same manner, works on the selflove of his fellows, by setting before them a sufficient temptation to get what he wants; the language of this disposition is, give me what I want, and you shall have what you want,” Smith (1766, 493).

Derudover er mennesket, som handler på markedet af hensyn til egen status og ry, Witztum (1998, 492) interesseret i, at den anden opfatter handlen som retfærdig, Smith (1776, 26, 249).

I *Wealth of Nations* er det således muligt at genfinde alle tre handlingsmotiver: egeninteresse, retfærdighed og godhed. Det er således lykkedes for Smith at adskille moralfilosofien og økonomien samtidigt med, at værkernes menneskesyn er indbyrdes konsistente.

På denne baggrund er det min konklusion, at Das Adam Smith Problem kun er opstået, fordi litteraturen har behandlet *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations* som separate videnskaber. For modsat 1700-tallet anses det i dag som god videnskabelig praksis at holde videnskaber adskilt. Og måske netop derfor – af respekt for Smith som videnskabsmand – har mange økonomer alene fokuseret på de økonomiske dele af *Wealth of Nations*, og mange moralfilosoffer alene fokuseret på de moralfilosofiske aspekter af *Theory of Moral Sentiments*. En uheldig konsekvens af dette er, at de ikke har givet nok opmærksomhed til det harmoniske system, som Smith forsøger at skitsere mellem teologi, retslære, økonomi og moralfilosofi, Kim (1997, 332). Særligt er teologien og store dele af retslæren gået tabt. Og tilbage har økonomien og moralfilosofien virket som to inkommensurable størrelser.

Nedenfor vil jeg se nærmere på, om Smiths retslære kan betragtes som en del af samme helhed.

3.1.4 Smiths retslære

Spørgsmålet er, om retslæren passer ind i Smiths system, det vil sige, er der grund til at

tro, at statsoverhovedet ifølge Smiths beskrivelse besidder alle tre handlingsmotiver: Godhed, retfærdighed og egeninteresse? Lad os starte med den sidste.

Smith taler meget lidt om suverænen eller statsmandens egeninteresse. Han taler hellere om, hvad en god suveræn eller statsmand er. Generelt er en god suverænen eller statsmand ”at all times willing that his own private interest should be sacrificed to the public interest,” Smith (1759, 235).⁶¹

Man kan dog af Smiths historiske gennemgange og normative beskrivelser finde eksempler på at suverænen eller statsmanden besidder egeninteresse. Fx er erfaringen fra Cæsar og Cromwell ifølge Smith, at det er i suverænen egeninteresse selv at være general for militæret og lade adlen, som almindeligvis har den største interesse i at støtte suverænen, være officerer, for derved at undgå et statskup, Smith (1776, 706). Endvidere har demokratisk valgte ledere ofte en egeninteresse i at blive genvalgt, Smith (1762, 273), og generelt vil enhver leder være ”ærgerrig efter at ekspandere samfundets privilegier og friheder,” Smith (1759, 230). De, der ikke besidder den fornødne selvkontrol, vil måske endda af ren egeninteresse og for at styrke egen position ”reduce the authority of the nobility,” Smith (1759, 234), ”take away privileges of cities and provinces” Smith (1759, 234) eller måske endda indtage andre landområder, Smith (1766, 545). Disse eksempler understreger, at suverænen eller statsmanden besidder egeninteresse.⁶²

⁶¹ Smith tilføjer desuden, at en god statsmand aldrig bruger magt mod sit eget land, at han forsøger at tilpasse sine offentlige institutioner til befolkningens vaner og at han efter bedste evne udbedrer de gener, der kan skyldes en mangel på regler. Og når han ”cannot establish the right, he will not disdain to ameliorate the wrong,” Smith (1759, 233).

⁶² Hele tiden er Smith hurtig til at understrege, at statsmanden skal finde den rette ligevægt i sine moralske følelser. Indenfor den politiske økonomi har statsmanden eksempelvis to distinkte mål: ”first, to provide a plentiful revenue or subsistence for the people, or more properly to enable them to provide such a revenue or subsistence for themselves; and secondly, to supply the state or commonwealth with a revenue sufficient for the public services. It proposes to enrich both the people and

På samme måde kan man finde eksempler på, at suverænen eller statslederen besidder godhed. Det så vi eksempelvis i Smiths beskrivelse af, hvordan staten bør sikre obligatorisk skolegang for de mindre velstående familiers børn, så de kunne realisere sig selv. Desuden taler Smith positivt om frigivelsen af slaver i Pennsylvania, hvilket flere har tolket, som en forsigtig anvendelse af handlingsmotivet godhed, se fx Coase (1979, 542). Et tredje eksempel er monopolerne, som ifølge Smith kan sammenlignes med "one of those unwholesome bodies in which some of the vital parts are overgrown," Smith (1776, 604). For "[a] small stop in that great blood-vessel, which has been artificially swelled (...) is very likely to bring on the most dangerous disorders," Smith (1776, 604-5)⁶³. Ifølge Smith vil monopoler udføre skadelige virkninger på samfundet og disse virkninger bør – også selvom monopolisterne forsøger at købe sig til regeringens beskyttelse – modarbejdes af statsmænd og lovgivere, Smith (1776, 606), se også Paganelli (2008, 371). Var suverænen eller statsmanden alene drevet af egeninteresse, havde monopol-dannelsen ikke været et problem. the sovereign," Smith (1776, 428). Dog skal skatten naturligvis ikke være højere end nødvendigt for at dække de offentlige institutioner, Smith (1776, 826, 867).

⁶³ Denne sammenligning har Smith formentligt hentet fra Quesnay. Foruden at være grundlægger af den fysiokratiske skole var Quesnay læge ved Ludvig den XV' hof. Quesnay havde konstrueret en økonomisk plan, *tableau economique*, præget af et lægeligt syn på tilværelsen. Modsat tidligere tider, hvor man mente at rigdom bestod af metaller som guld og sølv, hævdede Quesnay, at rigdom udsprang af produktion, og at den flød gennem nationen fra hånd til hånd og på samme måde som blodets cirkulation i kroppen bragte fornyelse til samfundet. Fysiokraterne var overbeviste om, at det kun var landbruget, der producerede virkelig rigdom. Landbruget svarede til hjertet i menneskekroppen. Industri og handel var ifølge fysiokraterne nogle, der manipulerede med rigdommen på en steril måde. Smith anerkendte og accepterede tanken om rigdommens cirkulation, men fandt det absurd, at industrien skulle være gold og steril. Sådan var det ikke i Kirkcaldy og Glasgow, hvor velstand blev skabt i fabrikker, Raphael (1985, 3-4, 20-22), Heilbroner (1964, 44-46).

På baggrund af gennemgangen i kapitel 2 og 3 er der ingen tvivl om, at suverænen eller statsmanden har retfærdigheden som handlingsmotiv. Suverænen eller statsmanden anses almindeligvis "as the fountain of justice," Smith (1762, 286, 315), og ønsket om retfærdighed er en af de primære årsager til, at vi underlægger os en regering,⁶⁴ Smith (1766, 402). Som vi så i sidste kapitel har staten til opgave både at sikre den kommutative og distributive retfærdighed. Den kommutative retfærdighed er en nødvendig betingelse for, at samfundet kan oprettholdes. Dog skal staten også udøve distributiv retfærdighed for at undgå at udsætte samfundet for uhyrligheder. Afvejningen mellem den kommutative og distributive retfærdighed er en fin balancegang for suverænen eller statsmanden, som synes at have det overordnede mål at fremme fællesinteressen eller det fælles gode. Det fælles gode kan fremmes på to forskellige måder. Enten ved at lade økonomien virke for derigennem at opnå velstand eller ved at understøtte dyderne gennem politiske tiltag, som fx opvejer uheldsmæssige eksternaliteter fra økonomien. Da statsmanden skal evne at opveje de to typer retfærdighed mod hinanden, så kunne man få den tanke, at det ikke kun er kommutativ og distributiv retfærdighed, han skal administrere, men at han samtidigt skal kunne noget mere. Dette understøttes

⁶⁴ Ifølge Smith er der to principper, som får mennesker til at ønske at indgå i et samfund: Autoritetsprincippet og nytteprincippet. Autoritetsprincippet angiver vores naturlige tilbøjelighed til at føle sympati med mennesker, der er os overlegne. Ifølge Smith er vores sympati med dem, der er os overlegne, langt større end med vores ligeværdige eller dem, vi finder underlegne, Smith (1766, 401). I jægersamfundet vil den mest magtfulde typisk være en mand af overlegen styrke, mens det i et moderne samfund typisk vil være en med overlegne mentale kapaciteter. Derudover vil alder, en anerkendt slægt eller overlegen velstand også styrke autoriteten, Smith (1766, 401). Autoritetsprincippet angiver således vores naturlige accept af hierarkier og er fundamentet for det andet princip, nemlig nytteprincippet, Smith (1762, 322). Nytteprincippet angiver, at det er nødvendigt at underlægge sig samfundets statsoverhoved for derigennem at opnå retfærdighed og fred, Smith (1766, 402).

af følgende citat, som påpeger, at statsmanden skal besidde en "superior prudence":

"This superior prudence, when carried to the highest degree of perfection, (...) necessarily supposes the utmost perfection of all the intellectual and of all the moral virtues. It is the best head joined to the best heart. It is the most perfect wisdom combined with the most perfect virtue. It constitutes very nearly the character of the Academical or Peripatetic sage," Smith (1759, 216).

På den baggrund kunne man få den tanke, at statsoverhovedets virkelige opgave er at understøtte det, som Smith kalder generel retfærdighed. Generel retfærdighed dækker ifølge Smith både over den kommutative og distributive retfærdighed, men også handlinger inden for enhver anden dyd, herunder selvkontrol, tapperhed og visdom, Smith (1759, 270). Det vil sige, at det til alle tider forventes af statsmanden at udøve en helt perfekt og passende adfærd.

Det er således sandsynliggjort, at suverænen eller statsmanden ifølge Smiths retslære ville besidde alle tre handlingsmotiver: Godhed, retfærdighed og egeninteresse. Som angivet i sidste afsnit er dette også tilfældet for værkerne *Theory of Moral Sentiments* og *Wealth of Nations*. Alt dette understøtter hovedhypotesen om, at sympati danner grundlaget for Smiths moralfilosofi, retslære og økonomi. Dog synes det stadig uklart, hvorfor nogle handlingsmotiver er mere fremherskende i nogle værker end i andre. Dette vil jeg se nærmere på i næste afsnit.

3.1.5 Diskussion

Selvom alle handlingsmotiver kan genfindes i både moralfilosofien, retslæren og økonomien, synes nogle handlingsmotiver i bestemte situationer at være mere fremherskende end andre. Godheden synes eksempelvis mere fremherskende i moralfilosofien, og egeninteressen synes mere fremherskende i økonomien. Endvidere synes retfærdigheden at være mere fremherskende i retslæren. Og man kan spørge sig selv hvorfor?

En mulig forklaring er denne:

Ifølge Smith har vi størst sympati for dem, vi er knyttet tættest til, Smith (1759, 219-224).

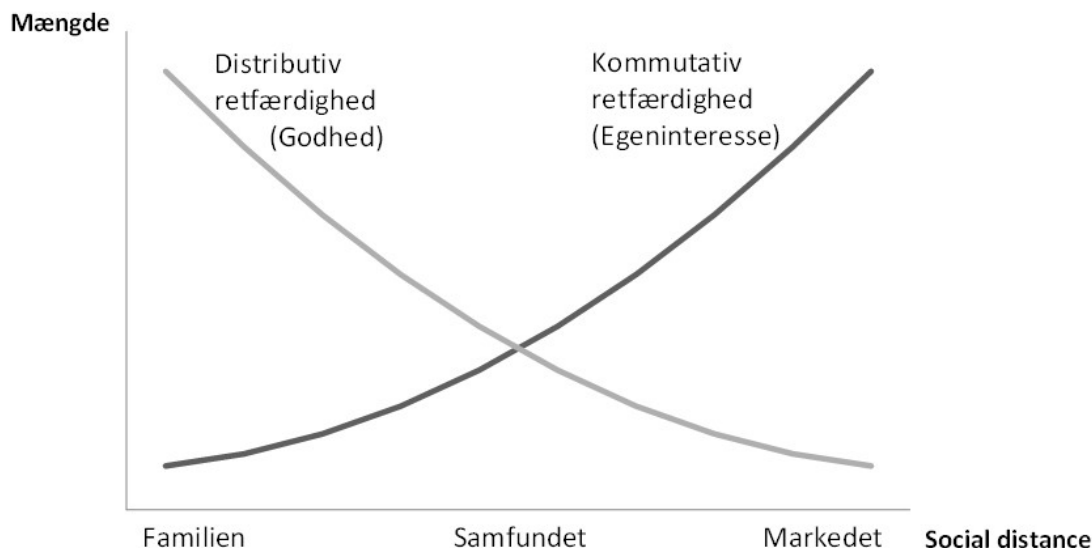
Således er godheden stærkest i familien, dernæst rækker det til venner, naboer og kolleger og til sidst til dem, som ikke indgår i en af ovennævnte grupper. Og i krig er vores sympati overfor det andet lands borgere yderst begrænset, Smith (1759, 154). På denne måde svækkes godheden, som den sociale afstand øges, Jacob Viners begreb jf. Coase (1979, 535). Ifølge Smith svarer godhed i øvrigt til det han kalder distributiv retfærdighed, Smith (1759, 270).

Omvendt synes det at gælde den kommutative retfærdighed, som ifølge Smith består i at afholde mennesker fra ting, der tilhører en anden, Smith (1759, 269), dvs. sikre individet fra indgreb i egeninteressen. Den kommunikative retfærdighed bliver mere og mere nødvendig, som den sociale afstand øges, Smith (1759, 269). I krig er egeninteressen stærkest, mens den aftager og er svagest i familien.

Dette er illustreret i figur 1. Her repræsenterer førsteaksen den sociale distance mellem mennesker. Den sociale distance er lille i familien og stor på markedet. Andenaksen repræsenterer mængden af henholdsvis distributiv og kommutativ retfærdighed. Det fremgår, at den distributive retfærdighed, som ifølge Smith er det samme som godhed, aftager med den sociale distance, mens den kommutative retfærdighed stiger med den sociale distance. Det er det samme som at sige, at den distributive retfærdighed, som vedrører de imperfekte rettigheder og typisk tilhører moralsystemet, er mest fremherskende i de nære relationer, mens behovet for den kommutative retfærdighed, som vedrører de perfekte rettigheder og typisk falder inden for lovenes jurisdiktion, er mest fremherskende i de mere fjerne relationer. Da det alt sammen er forskellige manifestationer af sympatien, kan en lignende parallel drages tilbage til de blide og hårde dyder, som blev præsenteret i kapitel 2. Som tidligere nævnt er de blide dyder dem, som forbindes med iagttagers følsomhed, mens de hårde dyder er dem, som forbindes med det engagerede menneskes selvkontrol over egne følelser. Således daler iagttagers følsomhed, når den sociale distance øges, mens behovet for selvkontrol stiger med den sociale distance.

Og måske kan netop dette forklare, hvorfor

Figur 1.

der har været en tendens til, at individet i *Theory of Moral Sentiments* tilskrives godhed, mens individet i *Wealth of Nations* tilskrives egeninteresse, Introduktion til Smith (1759, 21). For selvom alle handlingsmotive altid er til stede, så vil godheden være mest fremtrædende i de nære relationer og egeninteressen mest fremtrædende i de fjerne relationer. Da *Wealth of Nations* omhandler fjerne relationer, er det relevant at betragte den kommutative retfærdighed, hvis opgave er at udøve kontrol over egeninteressen, mens *Theory of Moral Sentiments* omhandler de nære relationer, hvor den distributive retfærdighed har fokus på udøvelsen af egentlig godhed, Smith (1759, 270). Forskellige handlingsmotive træder frem alt efter, hvor vi befinder os i relation til den sociale distance.

Samtidigt forklarer det også, hvorfor vi i kapitel 2 fandt frem til, at retslæren med al sandsynlighed ville have beskrevet det som statens opgave at afveje den distributive mod den kommutative retfærdighed. Det vil sige agere bindeled mellem privatsfæren og økonomien. Desværre siger Smith ikke meget om, hvordan denne opgave skal løses i praksis. Han siger blot, at det er en fin balancegang, for uden distributiv retfærdighed vil samfundet ifølge Smith ende i uhyrligheder, og med for meget distributiv retfærdighed vil staten eliminere al sikkerhed, frihed og kommutativ retfærdig-

hed. Opgaven skal løses på passende vis og med god dømmekraft. Og det er muligvis kun muligt, hvis statsoverhovedet evner at udøve generel retfærdighed, dvs. samtidigt mestrer enhver anden dyd, som fx selvkontrol, tapperhed og visdom.

Og dette er netop det mest kritiske element i Smiths retslære. For hvordan kan man egentligt være sikker på, at suverænen eller statsmanden overhovedet ønsker at fremme den distributive og kommutative retfærdighed? Hvordan kan vi være sikre på, at han altid handler moralsk, dvs. evner at veje de forskellige moralske følelser i forhold til hinanden, som han vælger sine handlinger, Smith (1759, 231)? For som påpeget af Smith, lader et menneske sig let forføre af andre følelser som fx frygt, vrede, dovenskab eller nydelse, Smith (1759, 208). Og hvis mennesket ikke besidder en perfekt selvkontrol, så vil han let miste balancen og eksempelvis blive indbildsk, jaloux eller ondsindet, Coase (1979, 535). Hvad hvis dette sker for suverænen eller statsmanden?

Nedenfor vil jeg undersøge to scenarier: Hvad siger Smith om den situation, hvor suverænen eller statsmanden styres af egeninteresse, dvs. hvis han ved magten tjener sig selv og sine egne interesser? Og omvendt, hvad hvis suverænen eller statsmanden ønsker at være godgørende og udøve social ingeniørkunst,

hvilket ifølge Smith også kan føre til undertrykkelse af befolkningen?

Grundlæggende mener Smith ikke, at en suveræn eller statsmand i et moderne samfund vil lade sig styre af egeninteresse. Han er ikke interesseret i at knægte retfærdigheden eller undertrykke befolkningen, Smith (1776, 586). For ifølge Smith har mennesker – heriblandt suveræner og statsmænd – en naturlig tilbøjelighed til at handle dydigt. Og på samme måde som den dydige mand, er suverænen eller statsmanden ”at all times willing that his own private interest should be sacrificed to the public interest,” Smith (1759, 235). Derfor vil suverænen eller statsmanden ”assume the greatest and noblest of all characters, that of the reformer and legislator of a great state; and, by the wisdom of his institutions, secure the internal tranquility and happiness of his fellow-citizens for many succeeding generations,” Smith (1759, 232).

Men hvad er det præcist, der får suverænen eller statsmanden til at handle dydigt? Ifølge Smith er det ”reason, principle, conscience, the inhabitant of the breast, the man within, the great judge and arbiter of our conduct,” Smith (1759, 136). Suverænen eller statsmanden vil i jagten på billigelse fra den upartiske iagttager drage omsorg for andres ve og vel og ”humble the arrogance of his self-love, and bring it down to something which other men can go along with,” Smith (1759, 83).

Dette argument synes ikke særligt realistisk. Igennem historien findes der mange eksempler på statsledere, som har ladet sig styre af egeninteresse, og man kan undre sig over, hvorfor Smith vælger at nedtone dette tema så kraftigt. Måske var det af hensyn til Smiths egen egeninteresse og af frygt for de mulige konsekvenser, hvis han for tydeligt signalerede, at suveræner og statsledere kunne være drevet af egeninteresse. Et oplagt spørgsmål er, hvad Smith vil foreslå som sanktion, hvis suverænen eller statsmanden handler egeninteresseret? Det vil jeg vende tilbage til om lidt.

Et emne, som Smith hellere diskuterer, er, hvordan staten undgår, at den bliver styret af særinteresser. Ifølge Smith vil jordbesidderes økonomiske magelighed føre til, at de ikke kan forstå konsekvenserne af offentlig regulering,

Smith (1776, 265), og arbejderne vil sjældent forstå den offentlige interesse og forbindelsen til deres egen situation, og som følge heraf er deres stemmer ”little heard and less regarded,” Smith (1776, 266). Denne situation vil ”employers of stock,” Smith (1776, 266), fx købmænd og manufakturmestre, drage nytte af, og forsøge at fremme egne interesser, Smith (1776, 267). Derfor skal suverænen eller statsmanden ifølge Smith se på lovforslag fra denne gruppe med den største forsigtighed og mistro, Smith (1776, 267). Ifølge Smith fører særinteresser og fraktioner til ”public discontent” and ”disorder,” Smith (1759, 231) og det forhindrer statens forsøg på at gøre det gode, Smith (1740, 28). Smith mener derfor, at ”Faction, next to Fanaticism, is, of all passions, the most destructive of Morality,” Smith (1740, 171). Og dette skal statsoverhovedet slå hårdt ned på.

Som tidligere beskrevet i relation til distributiv retfærdighed (dvs. egentlig godhed) så er det i Smiths optik et problem, hvis staten udøver overdreven godhed, da det kan eliminere al negativ frihed, sikkerhed og kommutativ retfærdighed. Dvs. hvis ”[t]he man of system,” Smith (1759, 233) er så kløgtig i egen opfattelse og forelsket i sin egne idealer for regeringsførelse, at han ”goes on to establish it completely and in all its parts, without any regard either to the great interests, or to the strong prejudices which may oppose it,” Smith (1759, 233). Problemet er, at:

”He seems to imagine that he can arrange the different members of a great society with as much ease as the hand arranges the different pieces upon a chess-board. He does not consider that the pieces upon the chess-board have no other principle of motion besides that which the hand impresses upon them; but that, in the great chess-board of human society, every single piece has a principle of motion of its own, altogether different from that which the legislature might chuse to impress upon it. If those two principles coincide and act in the same direction, the game of human society will go on easily and harmoniously, and is very likely to be happy and successful. If they are opposite or different, the game will go on miserably, and the society must be at all times in the highest degree of disorder,” Smith (1759,

233-234).

Smiths pointe er, at samfundets interesser langt hen ad vejen bedst fremmes ved, at "directing the principal attention of each individual to that particular portion of it, which was most within the sphere both of his abilities and of his understanding," Smith (1759, 229). Og hensynet til den naturlige frihed vil fritage suverænen eller statsmanden fra "a duty, in the attempting to perform which he must always be exposed to innumerable delusions, and for the proper performance of which no human wisdom or knowledge could ever be sufficient; the duty of superintending the industry of private people, and of directing it towards the employments most suitable to the interest of the society, Smith (1776, 687). Udover staten for overdreven godhed, vil den knægte den individuelle frihed og skade samfundet som helhed.

Igen kan man stille spørgsmålet: Hvad ville Smith stille op, hvis suverænen eller statsmanden handler på denne måde?

I begge tilfælde er svaret nedslående. I relation til overgreb begået af suverænen mod befolkningen siger Smith, at det er meget svært "to speak with any degree of precision," Smith (1766, 433) for der er "no judges to determine when sovereigns do wrong," Smith (1766, 433) og tilføjer:

"In England it can be exactly ascertained when the king encroaches on the privileges of the people (...), but none can say how far the supreme power of king and parliament may go. In like manner where the absolute power of sovereignty is lodged in a single person, none can tell what he may not do, with accuracy. God is the only judge of sovereigns, and we cannot say how he will determine," Smith (1766, 433).

Smiths synes således at have en naiv – eller egeninteresseret – forestilling om, at statsoverhovedet vil undlade at begå overgreb på befolkningen, og han foreslår ingen sanktionsmekanisme. Dette står i skærende kontrast til Smiths øvrige anbefalinger om, hvordan man værner om individets frihed. Fx er Smith fortalende for, at man adskiller den udøvende, dømmende og lovgivende magt, Smith (1763, 176), Smith (1762, 275), og at der etableres uafhængige domstole, hvor dommere udpeges uafhængigt

af kongen til at administrere retfærdigheden for livstid, Smith (1766, 422). Endvidere påpeger Smith, at han har observeret, at det er fremmende for friheden, hvis der for dommerne kun er begrænset mulighed for "explaining, altering, or extending or correcting the meaning of the laws," Smith (1762, 275). Smith anbefaler desuden, at samfundet efterlever 'habeas corpus'-proceduren, som begrænser kongens "arbitrary measures (...) to detain a person in prison as long as he pleases," Smith (1766, 422) og hvor "the judge who refuses to bring a prisoner to his trial if desired within forty days is rendered incapable of any office," Smith (1766, 422) se også Smith (1762, 120, 272). Derudover bør embedsmisbrug, som bryder med den kontrakt, som staten bygger på, retmæssigt kunne mødes med modstand, Smith (1766, 434). For eksempel skal ministre kunne retsforfølges, uden at kongen har mulighed for at benåde dem, Smith (1766, 422), se også Smith (1762, 316). Endeligt er udformningen af valg i demokratierne centrale for borgernes frihed, Smith (1762, 273), se også Smith (1766, 422). Fx vil en høj "frequency of the elections," Smith (1762, 273) styrke incitamentet til, at de folkevalgte tjener deres land, da de ellers vil risikere at tabe deres plads i regeringen til næste valg. Og et meget udbredt demokrati, hvor "every inhabitant," Smith (1762, 273) får lov til at stemme, vil også være af betydning for friheden i samfundet.

Alt dette er fornuftige byggesten i et retfærdigt samfund. Men så længe suveræner, konger og statsmænd ikke kan retsforfølges, udgør det et stort problem for befolkningens retssikkerhed.

3.1.6 Delkonklusion

Der er blevet argumenteret for, at Smith med begrebet 'harmonisk system' med al sandsynlighed henviser til den stoiske tanke om en kosmisk harmoni. Til at beskrive denne tanke brugte stoikerne begrebet *sympatheia*. Og det er netop også sympatien, som for Smith bliver det newtonske princip, som bliver centralt for hans videnskab.

Af sympatien udspringer handlingsmotiverne godhed, egeninteresse og retfærdighed. Og der er en interessant kobling fra disse be-

greber til de fremherskende temaer i *Theory of Moral Sentiments*, *Wealth of Nations* og den retslære, som aldrig blev færdiggjort.

Den hypotese, som jeg har ønsket at teste – dvs. hypotesen om, hvorvidt sympatien er det element i Smiths forfatterskab, som forbinde moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi til et stort harmonisk system – har krævet, at jeg har kunnet genfinde samtlige handlingsmotiver i både moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi. Det er lykkedes.

Dette har understøttet min hovedhypotese, ifølge hvilken den menneskelige natur udgør det generelle tilfælde og de specifikke videnskaber udgør specialtilfælde af den menneskelige natur. Hovedhypotesen kan således ikke forkastes. Samtidigt udgør min teori et vigtigt alternativ til ideen om, at Smiths værker skulle udgøre et hierarki i den forstand, at økonomien er afledt af retslæren, som igen er afledt af moralfilosofien.

Kapitel 4: Sammenfatning og konklusioner

Formålet med artiklen har været at besvare det spørgsmål, som Smith aldrig selv fik besvaret: Hvad binder Smiths moralfilosofi, retslære og politiske økonomi sammen i et stort harmonisk system?

For at besvare dette spørgsmål opstilledes en hovedhypotese og en hjælpehypotese: Hovedhypotesen var, at det er *sympatien*, der er den enhed, der binder moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi til et stort harmonisk system. Hjælpeshypotesen var, at *retfærdigheden* er grundlaget for Smiths retslære, dvs. for det værk, som Smith aldrig fik færdiggjort.

For at undersøge om jeg kunne afvise hjælpehypotesen, dvs. hypotesen om at retfærdigheden danner grundlag for Smiths retslære, undersøgte jeg først Smiths begreb om retfærdighed.

Jeg fandt frem til, at retfærdigheden ifølge Smith udspringer af sympatien, at den har til formål at sikre både den positive og negative frihed, og at Smith anvender tre forskellige de-

initioner af begrebet retfærdighed: Kommutativ retfærdighed, distributiv retfærdighed og generel retfærdighed.

Fra mine undersøgelser af begrebet retfærdighed udsprang en interessant observation. I *Wealth of Nations* har Smith hovedsageligt fokus på den kommutative retfærdighed og negativ frihed. Og i *Theory of Moral Sentiments* har Smith hovedsageligt fokus på distributiv retfærdighed og positiv frihed. Smith præsenterer retfærdighedsbegrebet fra to forskellige perspektiver.

Herfra fortsatte undersøgelsen med en redegørelse for Smiths retslære, dvs. Smiths abstrakte fremstilling af de generelle principper for lov og regeringsførelse. Særligt var det interessant at undersøge, om statens opgaver kunne føres tilbage til begrebet retfærdighed.

Af Smiths *Lectures on Jurisprudence* og *Wealth of Nations* fremgik det, at staten har fire opgaver: Retfærdighed, regulering, indtægter og forsvar. Alle opgaver kunne ledes tilbage til begrebet retfærdighed. På den baggrund var det ikke muligt at afvise hjælpehypotesen om, at retfærdigheden kunne have dannet grundlag for Smiths retslære.

Af statens indretning fremgik det også, at Smith lader det kommutative og distributive retfærdighedsbegreb mødes i statens institutioner. For staten skal ikke blot tage sig af det lovlige og ulovlige. Den skal også tage sig af det rette og urette ved at fremme borgerdyder. Derfor er Smiths stat ingen minimalstat.

Næste skridt var at undersøge, om jeg kunne afvise hovedhypotesen, dvs. hypotesen om at *sympatien* udgør den enhed, der binder moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi til et stort harmonisk system.

For at teste denne hypotese undersøgte det, om sympatiens tre manifestationer, godhed, egeninteresse og retfærdighed, kunne genfindes i alle tre værker, dvs. moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi. Det lykkedes, hvorfor det heller ikke har været muligt at afvise min hovedhypotese.

Fra mine undersøgelser af Smiths system udsprang endnu en interessant observation. Selvom alle handlingsmotiver er til stede i alle værker, så er nogle handlingsmotiver mere fremherskende i det ene værk end i det andet.

En mulig forklaring er, at distributiv retfærdighed (som er egentlig godhed) aftager med den sociale distance, mens kommutativ retfærdighed (som værner om egeninteressen) tiltager med sociale distance. Forskellen i vinkling af værkerne skyldes således ikke en væsensforskel i de karakterer, som Smith beskriver, men muligvis en forskel i social distance.

På denne baggrund er det min teori, at sympatien for Smith udgør det newtonske princip, der binder moralfilosofien, retslæren og den politiske økonomi sammen i et stort harmonisk system. Smiths værker skal således ikke forstås hierarkisk i den forstand, at økonomien er afledt af retslæren, som igen er afledt af moralfilosofien, hvilket er den fremherskende forståelse. Værkerne beskriver specialtilfælde af den menneskelige natur. Det er forskellige manifestationer af den sympati, som ifølge Smith er indlejret i mennesket af Gud.

Generationer af filosoffer og økonomer har ignoreret denne problemstilling om, hvad der binder Smiths system sammen til et harmonisk system, mens mange gode hjerner har brugt massevis af timer på at løse det gamle "Adam Smith-problem". I det lyset er det beklageligt, at Adam Smith aldrig nåede at færdiggøre sin retslære, at han valgte at destruere de foreløbige manuskripter, og at han aldrig rigtigt kommenterede på sammenhængen mellem sine værker. For hvis min teori er rigtig, hvilket ville kunne bekræftes, hvis vi bare havde haft en af ovenstående tre ting, så ville den have opløst Das Adam Smith Problem.

Samtidigt ville det have åbnet op for muligheden for at tænke videre i Adam Smiths system. For hvad betyder det eksempelvis, at godhed, retfærdighed og egeninteresse alle er til stede i moralfilosofien? Er det årsagen til, at vi har konkurrerende metoder for moralsk vurdering: en baseret på intentionen, en baseret på dyden og en baseret på konsekvensen? Og hvordan sikrer suverænen eller statsmanden, at disse tre handlingsmotive afvejes på en måde, så samfundet når det fælles bedste i krydsfeltet mellem marked og individ? Og endeligt: Kan dyden retfærdighed forstået i et markedsperspektiv fortolkes som en tidlig formulering af paretooptimalitetsprincippet? Det må tiden vise.

Litteratur

- Aristoteles (350 f.Kr.): *Etikken*. Frederiksberg: Det lille forlag, 2000.
- Bastable (1898): "Adam Smith's lectures on "Jurisprudence"", *Hermathena*, Vol. 10, Nr. 24, 200-211.
- Berlin, Isaiah (1958): "Two Concepts of Liberty" *The Liberty Reader*, ed. D. Miller. Edinburgh University Press, 2006.
- Berns (1994): "Aristotle and Adam Smith on Justice: Cooperation between Ancients and Moderns?" *The Review of Metaphysics*, Vol. 48. No. 1, 71-90.
- Berry, Christopher J. et al (eds.) (2013): *The Oxford Handbook of Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press.
- Buckle (1861): *History of Civilization in England, volume 2*. New York: D. Appleton and Company.
- Burton (1846): *Life and correspondence of David Hume*. Edinburgh: William Tait.
- Campbell (1967): "Adam Smith, Jurisprudence, and Externalities" *Il Politico*, Vol. 32, No. 1, 169-176.
- Campbell (1971): *Adam Smith's science of morals*. New York: Routledge 2010.
- Coase (1979): "Adam Smith's View of Man" *Journal of Law and Economics*, Vol. 19, No. 3, 529-546.
- Cropsey, Joseph (1957): *Polity and Economy*. Haag: The Hague Martinus Nijhoff.
- Dwyer (2005): "Ethics and Economics: Bridging Adam Smith's *Theory of Moral Sentiments* and *Wealth of Nations*", *Journal of British Studies*, Vol. 44, No. 4, 662-687.
- Evensky (2001): "Adam Smith's Lost Legacy". *Southern Economic Journal*, Vol. 67, No. 3, 497-517 .
- Heilbroner (1964): *Økonomiens tænkere*. København: Steen Hasselbalchs Forlag.
- Hildebrand (1848): *Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft*. Frankfurt: Verlag von Gustav Fisher.
- Hobbes, Thomas (1651): *Leviathan*. New York: Dutton, 1950.
- Hume, David (1740): *A Treatise of Human Nature*.

- Being an Attempt to introduce the experimental Method of Reasoning into Moral Subjects.* E-bog: The floating Press 2009.
- Hutcheson, Francis (1725): *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises.* Indiana: Liberty Fund, 2008.
- Hutcheson, Francis (1742): *Philosophiae Moralis Institutio Compendiaria with a Short Introduction to Moral Philosophy.* Indiana: Liberty Fund, 2007.
- Hutcheson, Francis (1753): *A Short Introduction to Moral Philosophy,* Glasgow: Robert and Andrew Folis.
- Hutcheson, Francis (1755): *A system of Moral Philosophy in three books.* Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Haakonssen (1981): *The Science of a Legislator – The Natural Jurisprudence of David Hume and Adam Smith,* Cambridge: Cambridge Books.
- Johnson (1755): *A dictionary of the English language: in which the words are deduced from their originals, and illustrated in their different significations by examples from the best writers. To which are prefixed, a history of the language, and an English grammar,* Vol. 2. London: W. Strahan.
- Kames (1757): *Essays on the principles of morality and natural religion.* In two parts, 2. ed., London: Hitch et al.
- Kim (1997): “Adam Smith: Natural Theology and its Implications for His Method of Social Inquiry” *Review of Social Economy*, Vol. 55, No. 3, 312-336.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2004): *Økonomiens Konger – Adam Smith.* København.
- Locke, John (1689): *Two Treatises of Government.* London: Thomas Tegg, 1823.
- Locke, John (1690): *An essay concerning human understanding.* London: Thomas Tegg, 1954.
- Morrow (1927): “Adam Smith: Moralism and Philosopher”, *Journal of Political Economy*, Vol. 35, No. 3, 321-342.
- Oncken (1897): “The Consistency of Adam Smith”. *The Economic Journal*, Vol. 7, No. 27, 443-450.
- Paganelli (2008): “The Adam Smith Problem in Reverse: Self-Interest in the *Wealth of Nations* and the *Theory of Moral Sentiments*” *History of Political Economy*, Vol. 40, No. 2, 365-382.
- Politikens filosofleksikon (2010), 2. udgave, Politikens Forlag.
- Raphael (1985): *Adam Smith.* Oxford: Oxford University Press.
- Raphael (2001): *Concepts of Justice.* Oxford: Clarendon Press.
- Reisman (2005): *Democracy and Exchange.* Massachusetts: Edward Elgar Publishing).
- Rosenberg (1960): “Some Institutional Aspects of the Wealth of Nations”, *Journal of Political Economy*, Vol. 68, No. 6, 557-570.
- Scott (1937): *Adam Smith as Student and Professor.* London: Simpkin, Marshall and Co.
- Skinner, Andrew S. (1974): *Adam Smith and the role of the State,* Glasgow: University of Glasgow Press.
- Smith, Adam (1740-1790): *Correspondence of Adam Smith.* Indiana: Liberty Fund, 1987.
- Smith, Adam (1759): *The Theory of Moral Sentiments.* Indiana: Liberty Fund, 1982.
- Smith, Adam (1762-1763): *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres.* Indiana: Liberty Fund, 1985.
- Smith, Adam (1762-1763, 1766): *Lectures on Jurisprudence.* Indiana: Liberty Fund, 1982.
- Smith, Adam (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. 1+2. Indiana: Liberty Fund, 1981.
- Smith, Adam (1795): *Essays on Philosophical Subjects.* Indiana: Liberty Fund, 1982.
- Smith, Adam (2023): “The Natural Principles of Justice” *LIBERTAS* nr. 81, 40-44.
- Teichgraeber (1981): “Rethinking das Adam Smith Problem” *Journal of British Studies*, Vol. 20, No. 2, 106-123.
- Tribe (2008): “Das Adam Smith Problem” and the origins of modern Smith scholarship, *History of European Ideas*, 34, 514-525.

Viner, Jacob (1927): "Adam Smith and Laissez Faire", *Journal of Political Economy* Vol. 35, No. 2, 198-232.

Walraevens (2010): "Adam Smith's Economics and the *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. The Language of Commerce". *History of Economic Ideas*, Istituti editoriali e poligrafici internazionali, Vol. 18, No. 1, 11-32.

Winch (2016): *Adam Smith's Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Witztum (1998): "A Study into Smith's Conception of the Human Character: Problem Revisited", *History of Political Economy*, Vol. 30, No. 3, 489-513.

The Natural Principles of Justice

Adam Smith

De følgende sider indeholder en fotografisk gengivelse af et manuskriptfragment fra Adam Smiths hånd, benævnt MS. Gen. 11035/227, som er rekvireret af Mia Amalie Holstein og videreformidlet med tilladelse fra University of Glasgow Library, Special Collections.

Som omtalt i Holstein (2023) blev manuskriptfragmentet fundet i 1831 af pastor W. B. Cunningham mellem siderne i et af Smiths bind af Aristoteles længe efter, at Smiths øvrige manuskripter var brændt.

Det tekststykke, der henvises til i Holstein (2023, 9), findes nederst side 2 og øverst side 3 i manuskriptet. Smith omtaler her, at de regler, der udgør (eller baserer sig på?) "the natural principles of Justice" konstituerer, hvad han kalder for "natural Jurisprudence" eller teorien om "the general principles of Law". Disse regler udgør en vigtig del af teorien om de moralske følelser, så begrebet retfærdighed er baseret på vores moralske følelser og ikke på fornuft, godhed eller egeninteresse:

"The Rules by which it is most suitable to the natural principles of Justice, or to the Analogy of those Sentiments upon which our Sense of it is founded that such decisions should be regulated, constitute what is called natural Jurisprudence, or the Theory of the general principles of Law. they make a very important part of the Theory of moral Sentiments. I shall not at present, however, stop to analyze them, as I intend hereafter to give a particular discourse upon that Subject."

Litteratur

Holstein, Mia Amalie (2023): "Adam Smiths tabte arv". *LIBERTAS* nr. 81, 4-39.

MS Gen. 1035 / 227

Let any man who is ^{not} for its own sake and without any further view
apt to fear should ^{Deity} as it does to us, the natural and proper object of
appear before the Lord and Reward and Vice of hatred and punishment.
holiness of God more ^{the Justice} of the Deity we think cannot surely be satisfied
worthy of punishment. ^{with} demanding some atonement, some expiation for the
of human ^{men} offences of ~~the~~ ^{men} and Revelation teaches us that this
can ever be of ^{at} atonement has not only been demanded but has been
word than when paid for, at least, the more valuable part of Mankind
about to appear before a being of ^{There are indeed} Upon some occasions indeed we
such perfect ^{sanctity} punish merely from a view to the general interest of
ity can feel but ^{little} confidence ^{which} ~~we~~ we imagine cannot be otherwise supported
in his own merit. The punishments, for Example, which military discipline
But the ^{discipline} ~~discipline~~ prescribes are all inflicted from this motive, and a continual
when he ^{unmindful} who falls asleep upon his Watch suffers death by the
the numberless ^{blow} and Laws of War because such carelessness might endanger
imperfections in the whole Army. In our hearts we cannot blame this
known Conduct most ^{necessary} severity. Nothing can be more just, than the
ment rather than ^{one man} ~~one man~~ ^{should} be sacrificed to the security of the whole
hope for Reward. ^{But I do not regard this as} ~~in the same manner~~ in the same manner
in which we look upon that of an ungrateful murderer
or parricide? Does our heart naturally applaud the
same ^{order} with which it goes along with the other?
We look upon the one as an unfortunate Victim
who indeed must be devoted to the interest of Mankind
but whom in our hearts we would be glad to save, &
we are only sorry that the interests of ~~these~~ many
should oppose it. If the other should escape from pun-
ishment it would excite our highest indignation &
we should call upon God to avenge ^{in another world} that Crime which
the injustice of Mankind had neglected to chastise
upon Earth.

This violation of justice is what Mankind will
never submit to from their Equals. It provokes the Re-
sentment of the injured and incites them to take ven-
geance upon the Offender. They feel that Mankind
applaud

W. B. C. The Natural Principles of Justice
Part II. from

227

MS Gen. 1035/227

applaud and go along with them when they punish
 him, and they imagine that they become contempt-
 ible when they do not. That civil society may not
 be a scene of Bloodshed ^{a confusion} and disorder every man
 revenging himself at his own hand whenever he
 fancies himself injured, the Magistrates in all
 Governments that have acquired considerable
 Authority employ the power of the commonwealth
 to enforce the practice of Justice, and to give Satis-
 faction to the injured either by punishing the
 offender or by obliging him to compensate the
 wrong that has been done. The magistrate
 promises to hear all complaints of injustice, to
 enquire diligently into the circumstances ^{alleged}
 upon both sides, and to give that redress which
 to any impartial person shall appear to be
 just and equitable. Hence the origin of both civil
 and criminal Jurisdiction. The Rules by which
 the magistrates in ^{each} ~~all~~ countries actually regulate
 all his decisions of this kind, ^{whether} ~~which~~ estab-
 lished upon express Statute, upon accidental
 custom or upon their own evident equity con-
 stitute the civil and criminal Jurisprudence
 of that Country. The Rules by which it is most suitable
 to the natural principles of Justice, or to the analogy
 of those Sentiments upon which our sense of it
 is founded that such decisions should be regulated,
 constitute what is called natural Jurisprudence,
 or the Theory of the general principles of Law.
 they make a very important part of the Theory of
 moral Sentiments. I shall not at present, however,
 stop to analyse them, as I intend hereafter to ^{give}

MS Gen. 1035 / 227

give a particular discourse upon that subject.

When our benevolence to each particular person is exactly proportioned to the importance of those circumstances which point them out to our favourable regard, we are, by a metaphor, said to do them justice, and we are said to do them injustice when it is otherwise. When we choose rather, for example, to do a good office to a new acquaintance than to an old friend we are said to do injustice to the latter. This, however, is a different species of Injustice from that which we have been treating of above. It does not consist in doing hurt, but in not doing good according to the most perfect propriety. In the schools it has been distinguished by the name of distributive Justice, as the former, which can alone properly be called Justice, has been denominated commutative Justice. In the observation of distributive Justice consists the proper exercise of all the social and beneficent virtues. It cannot be enforced by force. The violation of it does no positive harm, and, therefore, exposes to no punishment. The Rules which determine the external actions which it prescribes, are loose and unaccurate and fall short of that exact precision, which, as I shall show hereafter, is peculiar to the Rules of what is properly called Justice. The Rules of punishment have been by most Writers referred to distributive Justice as well as the Rules of Discretion, and they seem to have imagined that an improper vengeance was an impropriety of the same kind with

with improper Benevolence. There is indeed a certain degree of looseness and inaccuracy of in what may be called the natural principles of punishment. What is the extent of the Right which is violated, and wherein consists its violation, can in almost all cases be determined with exact precision. But what degree of Resentment or punishment is due for this violation cannot easily be fixed exactly by general Rules which have any great foundation in nature; but varie, with every variety of Circumstances; and so far the principles and rules of punishment, resemble those of Beneficence. But they differ from them in another Circumstance which is much more essential, and which those Writers have not perhaps, sufficiently attended to. Improper punishment, punishment which is either not due at all or which exceeds the demerit of the Crime, is an injury to the Criminal, may and ought to be opposed by force, and if inflicted, exposes the person who inflicts it to punishment in his turn. But meer improper Beneficence cannot be opposed by force, and exposes the person who exercises it to no punishment.

MS GEN
1035/227
GLASGOW
UNIVERSITY
LIBRARY

Rationelle forventinger og økonomisk liberalisme

Robert E. Lucas, Jr. (1937-2023)

Torben Mark Pedersen

Den amerikanske økonom og Nobelprismodtager, Robert E. Lucas, Jr., døde for nylig, og i den anledning er det værd at hylde ham for hans bidrag til økonomisk teori. Han anførte den såkaldte rationel forventningsrevolution i økonomisk teori i 1970'erne, der metodologisk gjorde op med Keynesiansk makroøkonomi, og det ændrede grundlæggende på økonomers forståelse af markedøkonomiens ligevægtsskabende mekanismer, og hvad politikere kan opnå med økonomisk politik. Selv om Lucas ikke var nogen liberal ideolog, har indsigterne fra Lucas' forskning på mange måder styrket argumenterne for økonomisk liberalisme.

“Economic theory is mathematical analysis. Everything else is just pictures and talk.”

Lucas (2001).

Den amerikanske økonom, Robert E. Lucas, Jr., døde den 15. maj i år i en alder af 85 år. Han anførte den såkaldte rationel forventningsrevolution i økonomisk teori i 1970'erne, der kastede den ældre form for keynesiansk makroøkonomi på historiens losseplads, og hans mange banebrydende bidrag gjorde ham til den betydeligste økonom i den sidste tredjedel af det 20. århundrede og vel i det sidste halve århundrede overhovedet. I 1995 hædredes han med Nobelprisen i økonomi “for having developed and applied the hypothesis of rational expectations, and thereby having transformed macroeconomic analysis and deepened our understanding of economic policy”.

Både institutionelt og økonomisk kan Lucas betragtes som Milton Friedmans efterfølger.¹

I Lucas adskilte sig fra Milton Friedman ved kun i mindre grad at være en offentlig intellektuel. Han var ikke nogen liberal ideolog, har ikke skrevet populære bøger om økonomi eller politik, som Friedman gjorde, og når han talte om politik foretrak han at formulere små matematiske modeller

Milton Friedman var professor ved University of Chicago fra 1946 til 1977, og Lucas vendte tilbage til University of Chicago som professor i 1975, hvor han havde sin PhD fra. Økonomisk teoretisk var Lucas også en efterfølger efter Friedman, idet hans banebrydende artikel, “Expectations and the Neutrality of Money” fra 1972, tog udgangspunkt i en anden banebrydende artikel af Milton Friedman, “The Role of Monetary Policy” fra 1968, og ved at indføre rationelle forventninger skærpede Lucas dramatisk Friedmans konklusioner mht. pengepolitikens ineffektivitet, jf. nedenfor. Ligesom Friedman var den betydeligste pengeteoretiker i sin generation, var Lucas det i sin.

I sig selv er det værd at hylde en af alle tiders største økonomer,² men især fordi Lucas har haft en enestående stor betydning for økonomi for at illustrere, hvordan man kan tænke over økonomisk politik.

I 1996 bragte *LIBERTAS* en kort omtale af Lucas i forbindelse med Nobelpristildelingen, der var skrevet af Anders Fogh Rasmussen, Rasmussen (1996).

mers forståelse af, hvordan en fri markedsøkonomi med rationelle aktører fungerer, hvordan den økonomiske politik virker, og hans forskning kan siges at have styrket argumenterne for økonomisk liberalisme.

Historisk har der siden Adam Smith været en nær sammenhæng mellem økonomisk liberalisme og udviklingen i økonomisk teori, for økonomisk teori viser generelt, at økonomien fungerer mest effektivt og dermed skaber størst velstand, når staten blander sig så lidt som muligt. Som Smith udtrykte det: "Der kræves ikke meget andet for at bringe et samfund til den højeste grad af velstand fra det laveste barbari end fred, lempelige skatter og en tålelig administration af retsvæsenet: så følger alt andet af tingenes naturlige gang," Stewart (1795).

Keynesiansk makroteori brød med denne forbindelse mellem økonomisk teori og økonomisk liberalisme, men Lucas' forskning kan siges at have vendt udviklingen igen.

Keynes og opgøret med keynesiansk makroøkonomi i efterkrigstiden

Med depressionen i 1930'erne led troen på markedets selvregulerende kræfter et alvorligt knæk, og den keynesianske revolution lagde grunden for, at politikerne kunne og skulle styre produktion og beskæftigelse over konjunkturerne ved hjælp af en aktiv finanspolitik, Keynes (1936).

Keynes' bidrag var i høj grad metodologisk, for med *The general theory of employment, interest and money* skabte Keynes en helt ny form for makroøkonomi, der tog udgangspunkt i nogle makrorelationer mellem eksempelvis det samlede forbrug og den samlede indkomst og mellem pengeefterspørgsel og renteniveau i stedet for at tage udgangspunkt i individuelle forbrugere og producenter, der maksimerer deres nytte hhv. profit. Keynes opfandt begrebet *effektiv efterspørgsel*, og det var en central ide hos Keynes, at produktion og beskæftigelse kan være begrænset af den effektive efterspørgsel, og at kapitalistiske markedsøkonomier kan befinde sig i en tilstand med høj arbejdsløshed i en længere periode, uden at priser og lønninger automatisk tilpasser sig til en ligevægt med

fuld beskæftigelse.

I forlængelse heraf anviste Keynes, hvordan politikerne ved hjælp af finanspolitik kan styre økonomien på kort sigt, og Keynes havde en optimistisk forestilling om, at en lånefinansieret finanspolitisk ekspansion ville virke så effektivt, at den næsten vil være selvfinansierende.³ Da Keynes udgav sit økonomiske hovedværk under den store depression, var det ikke svært at sælge løfter om fuld beskæftigelse, der angiveligt skulle kunne opnås på en næsten smertefri måde ved hjælp af den finanspolitiske vidundermedicin.

Dermed gav Keynes politikere en illusion om, de ikke bare skulle sikre guldindløseligheden, men at det – og det var noget helt nyt dengang – var politikernes magt at styre økonomien sikkert gennem kriser, og at det var deres ansvar at sikre fuld beskæftigelse. Keynes var i det hele taget tilhænger af en høj grad af central planlægning, og i 1926 havde han profeteret "the end of laissez-faire", og han forsvarede en vidtrækkende statslige indgreb i økonomien.

Problemer med Keynes' "løsning"

De keynesianske ideer gik deres sejrsgang blandt universitetsøkonomer og blandt økonomer i finansministerier og centralbanker i hele den vestlige lande i 1940'erne, 50'erne og 60'erne, men samtidig opstod der en stigende erkendelse af, at det teoretiske grundlag var utilfredsstillende. En stor del af makroøkonomisk forskning i 1950'erne og 60'erne gik derfor ud på at etablere et "mikroøkonomisk fundament for makroøkonomi", så de keynesianske konklusioner kunne udledes ud fra individuelle agents optimerende adfærd.⁴

Det syntes naturligt også at lade den optimerende adfærd omfatte forventningsdannelsen, hvilket førte Muth (1961) til at udvikle teorien om rationelle forventninger. Når økonomiske agenter har rationelle forventninger, så indebærer det, at de anvender al tilgængelig information til at danne forventninger til

3 Ændringen i BNP ved en ændring i de offentlige udgifter antoges at være markant større end én, den såkaldte multiplikator.

4 Her tænkes på Friedman og Modiglianis forbrugsteorier, Jorgensons investeringsteori og Baumol og Tobins pengeefterspørgselsteorier.

fremtiden. Hvis der er fuld information, er der tale om perfekt forudseenhed, men det er der naturligvis ikke i virkeligheden, og individuelle agenter kan sagtens tage fejl igen og igen, selv om de har rationelle forventninger. Der er bare ikke rationelt at antage, at alle skulle tage systematisk fejl igen og igen, og når forventningsfejlene ikke er systematiske, vil gennemsnittet af alle de økonomiske agents forventninger ramme omtrent plet, og på den måde er rationelle forventninger modelkonsistente, dvs. at agenternes forventninger i modellen svarer til, hvad modellen faktisk forudsiger.

At erstatte bagudskuende med fremadskuende rationelle forventninger var måske en teknikalitet, der blot skulle sikre konsistens i modeller, så der eksempelvis ikke fandtes uudnyttede profitmuligheder, men det var en teknikalitet, der skulle vise sig revolutionerende.

Rationel forventningsrevolutionen og Lucas-kritikken

Lucas' banebrydende bidrag og det, der er blevet kaldt for rationel forventningsrevolutionen i makroøkonomi, var således både en fortsættelse af – og dermed udtryk for kontinuitet – den generelle trend i makroøkonomisk forskning i 1950'erne og 60'erne og et nybrud, der med rette kan betegnes som revolutione-

rende, fordi introduktionen af rationelle forventninger på en helt anderledes fundamental måde ændrede på økonomers forståelse af, hvordan en markedsøkonomi virker, hvordan økonomisk politik virker, og følgelig hvordan økonomiske teorier/modeller må formuleres.

Lucaskritikken og opgøret med keynesiansk makroøkonomi

Lucas' vigtigste bidrag var metodologisk. I en række artikler fra slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne indførte Lucas blandt andet sammen med Rapping og med Prescott den antagelse, at alle økonomiske agenter har rationelle forventninger. Der var andre unge økonomer, der gjorde det samme, deriblandt Sargent and Wallace, Brock og lidt senere Barro. Lucas viste så i to banebrydende artikler, Lucas (1972, 1973), hvordan introduktionen af rationelle forventninger medførte, at selv på det helt korte sigt kan en systematisk pengepolitik ikke påvirke ledigheden, jf. nedenfor.

I første omgang påkaldte dette ekstreme politikresultat sig stor opmærksomhed, men ingen forstod helt, hvor revolutionerende det var. Thomas Sargent (1996, 2005), der også senere blev professor ved University of Chicago og selv blev hædret med Nobelprisen for sine arbejder med rationel forventnings økonome-

tri, se Pedersen (2012), fortæller om, hvordan han i 1973 arbejdede på at estimere en makro-økonometrisk model i forskningsafdelingen ved Minneapolis Federal Reserve Bank, da han læste et tidligt udkast til en artikel, Lucas havde glemt til en konference. Det var den artikel, der blev Lucas' vigtigste bidrag, nemlig: *Econometric Policy Evaluation: A Critique*, Lucas (1976).

I artiklen demonstrerer Lucas med en række eksempler, hvordan private agenter med rationelle forventninger ændrer adfærd, når den økonomiske politik ændrer sig, og det gør en verden til forskel. At føre økonomisk politik i ældre keynesianske makromodeller kan sammenlignes med at spille tennis op af en mur, hvor bolden altid returneres på samme måde. Når de økonomiske agenter har rationelle forventninger, så ændrer det sig, så det svarer til at spille bolden over på en modstanders banehalvdel, der returnerer bolden på den måde, modstanderen finder optimalt i situationen, og i den analogi ligger også den pointe, at økonomisk politik med rationelle forventninger bliver til en gren af spilteori, hvor de økonomiske beslutningstagere må tage hensyn til, at de private agenter handler strategisk og reagerer på økonomiske politikændringer ved at ændre adfærd.

Der eksisterer derfor ikke nogen stabile adfærdsmæssige lovmæssigheder i en økonomi. Der findes ikke nogen udbuds- og efterspørgselskurver, ingen forbrugsfunktioner og ingen pengeefterspørgselsfunktion, der er upåvirket af ændringer i den økonomiske politik.

Dermed må man forkaste al hidtidig keynesiansk makroøkonomi, som Lucas og Sargent (1978) betegnede som "fundamentally flawed" og "of no value in guiding policy," og i kølvandet på Lucaskritikken opstod et nyt forskningsprogram, der gik ud på at udvikle testbare, stokastiske, dynamiske, generelle ligevægtsmodeller af konjunktursvingninger, vækst, aktivprisfastsættelse, økonomisk politik osv., der kan estimeres eller kalibreres og anvendes som små økonometriske modeller, der kan testes mod økonomiske tidsserier.

Det er siden blevet et forskningsprogram, der er overtaget af alle økonomer, også af ny-keynesianere, der blev stillet over for ud-

fordringen med at demonstrere, hvorfor priser og lønninger ikke tilpasser sig hurtigt, når agenterne har rationelle forventninger i en generel ligevægtsmodel. Det var dog ikke kun af teoretisk interesse, og Lucaskritikken har helt fundamentalt ændret den måde, hvorpå økonomer i finansministerier og centralbanker verden over tænker over og tilrettelægger den økonomiske politik.

Friedman og Lucas om ineffektiviteten af pengepolitik

Lad os se lidt nærmere på, hvordan Lucas (1972) i første omgang gjorde op med den hidtidige måde at tænke over pengepolitik på.

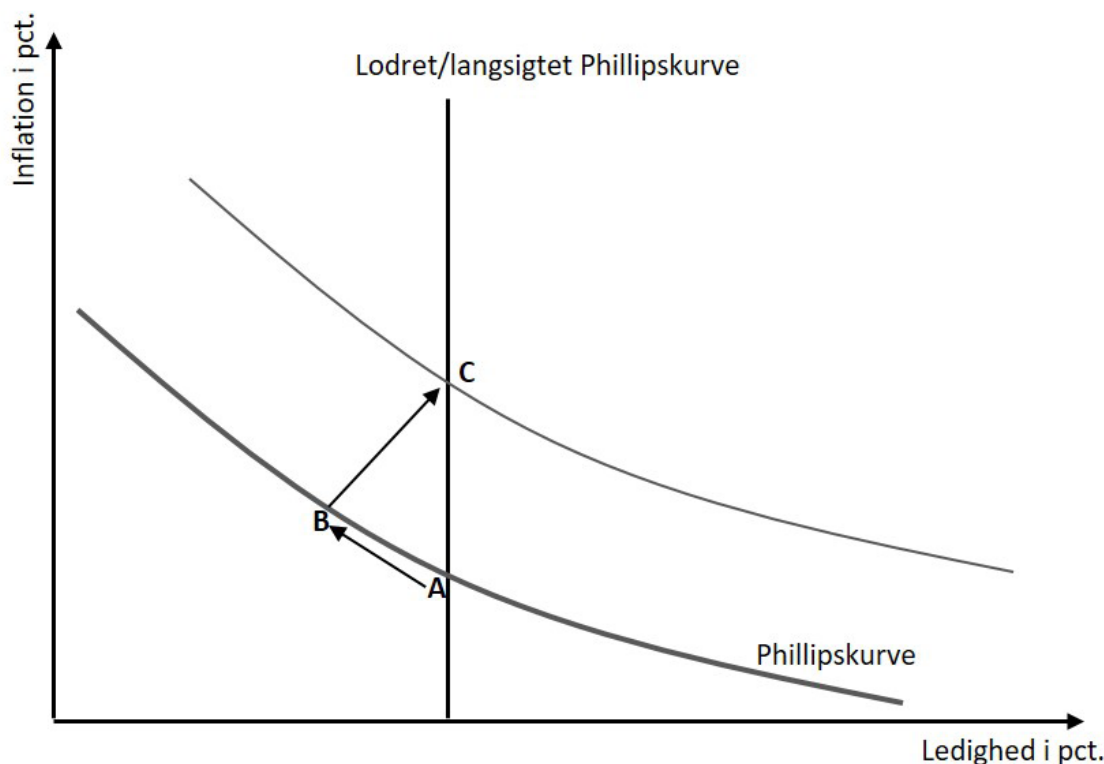
Det har været kendt siden det 16. århundrede, at en ændring i pengemængden på langt sigt kun påvirker prisniveauet, men lader den samlede produktion og beskæftigelse være upåvirket på langt sigt. Penge siges at være *neutrale* på langt sigt, og kvantitetsteorien er et vigtigt *neutralitetsresultat*, fordi det sætter grænser for, hvad politikere kan opnå med pengepolitikken, jf. Pedersen (2018b).

Pengepolitik er derimod ikke neutral på kort sigt, så pengepolitikken kan anvendes til at påvirke produktion og beskæftigelse over konjunkturerne. Det var en hjørnesten i keynesiansk makroøkonomi i 1960'erne, at der eksisterer en empirisk sammenhæng mellem løninflation og ledighed, kendt som Phillipskurven, som politikerne kunne udnytte til at vælge mellem ledighed og inflation: Hvis Phillipskurven ligger fast og altså ikke forskydes, så ville de pengepolitiske myndigheder kunne vælge den kombination af ledighed og inflation, der svarer til at bevæge sig langs med Phillipskurven i figur 1. Ved at føre en ekspansiv pengepolitik kunne de eksempelvis nedbringe ledigheden (permanent, troede man), men øge inflationen - eller omvendt.

Milton Friedman (1968) viste i en banebrydende artikel, at det er forkert, for når de økonomiske agenter danner forventninger til den fremtidige inflation ud fra den fortidige inflation, vil disse inflationsforventninger gradvist slå ud i en højere faktisk inflation (den såkaldte forventningsudvidede Phillipskurve):

1. Hvis de pengepolitiske myndigheder fører

Figur 1. Phillipskurvesammenhæng mellem inflation og ledighed

en ekspansiv pengepolitik og dermed øger den nominelle efterspørgsel, så vil det føre til en faldende ledighed men også højere prisniveau, bevægelsen fra punkt A til B i figur 1, fordi priserne ikke tilpasser sig øjeblikkeligt pga. bagudskuende forventninger.

2. Den højere inflation skaber imidlertid forventninger om en højere fremtidig inflation, og det slår ud i en højere faktisk inflation, og de stigende priser fører til en stigende realrente og et fald i den reale efterspørgsel, så ledigheden igen stiger, samtidig med at priserne stiger. Det svarer til, at selve Phillipskurven forskydes udad, bevægelsen fra punkt B til C i figur 1.

Friedman viste dermed, at systematisk pengepolitik kun har en forbigående effekt på beskæftigelsen og ikke en permanent. Phillipskurven ligger ikke fast, så der er ikke noget permanent trade-off mellem inflation og ledighed, som politikere kan udnytte. På lidt længere sigt er ledigheden bestemt af struktu-

rerne på arbejdsmarkedet, og man taler om, at Phillipskurven er lodret på langt sigt i den naturlige ledighed.

Friedmans indsigt kom på det helt rigtige tidspunkt, for i slutningen af 1960'erne syntes Phillipskurven at blive skubbet udad, og de hidtidige keynesianske modeller var ude af stand til at forklare, at der samtidig kunne være høj ledighed og høj inflation, kaldet stagflation.

Friedmans model var imidlertid teoretisk utilfredsstillende, fordi han antog, at de økonomiske agenter (forbrugere, lønmodtagere, producenter, spekulanter og investorer) har bagudskuende (adaptive) forventninger, så de kan blive snydt til at tro, at en øget nominal efterspørgsel er en øget real efterspørgsel.

Lucas (1972, 1973) erstattede de adaptive forventninger med rationelle forventninger, og det medførte, at de økonomiske agenter ikke lader sig snyde på samme måde. Når centralbanken øger pengemængden, så vil alle øjeblikkeligt forvente en højere fremtidig inflation, der så slår ud i den faktiske inflation. Priser

og lønninger tilpasser sig øjeblikkeligt, hvilket indebærer, at øjeblikkelig Phillipskurven rykker udad, og økonomien springer direkte fra punktet A til punktet C i figur 1.

Systematisk pengepolitik er altså neutral selv på helt kort sigt, og det var et neutralitetsresultat, der helt undergravede muligheden for at føre systematisk pengepolitik. Kun en ikke-forventet pengepolitik kan midlertidigt påvirke produktion og beskæftigelse. Sargent og Wallace (1975, 1976) omtalte det som en policy-ineffectiveness proposition.

Lucas' (1972) model var matematisk avanceret, og han anvendte teknikker til at løse modellen, som ikke var blevet anvendt før af økonomer. Det ændrede dog ikke på, at den type af modeller efter få år blev forladt, men det økonomiske hovedresultat bestod: Systematisk pengepolitik er uden effekt på produktion og beskæftigelse, og kun ikke-forventet pengepolitik kan helt kortvarigt påvirke beskæftigelsen.

Nyklassisk makroteori

Lucas' model havde den klassiske egenskab, at priser og lønninger tilpasser sig øjeblikkeligt pga. rationelle forventninger, så der i modellen er permanent market-clearing og altid ligevægt på alle markeder inklusiv på arbejdsmarkedet (ingen arbejdsløshed), og den nye form for rational forventnings makroøkonomi, der blev anført af Lucas, Sargent, Wallace, Barro m.fl. fik hurtigt betegnelsen *nyklassisk makroøkonomi*.

Nyklassikerne blev i første omgang opfattet som en ekstrem udgave af monetarister, og der opstod en til tider ophedet debat mellem keynesianere og ny-klassikere, der varede indtil midten af 1980'erne. Det handlede imidlertid ikke kun om ideologi, selv om der også var en politisk motiveret modstand mod den nye form for makroøkonomi. Der var også tale om en reel og velbegrundet kritik fra de keynesianske økonomers side af den nye klasse af modeller, der ikke kunne forklare ufrivillig ledighed på et tidspunkt, hvor ledigheden steg i alle vestlige lande efter det første olieprishock i 1973-74. Endelig var der karrierer på spil. Lucas (2001) fortæller om en conference, hvor han havde talt om Phillipskurven, og hvor en

tilhører bagefter kom op til ham og sagde, at "du har lige forklaret, hvorfor alt jeg har foretaget mig i de seneste par år er værdiløst". Lucas blev chokeret, og forsøgte sig med et "det var ikke det, jeg sagde", men den anden økonom svarede: "Jo, det var. Det var præcist, hvad du sagde. Og du har ret."

Et finanspolitisk neutralitetsresultat

I umiddelbar forlængelse af Lucas' pengeteoretiske arbejder gjorde Robert Barro næsten noget tilsvarende med finanspolitikken. I 1974 introducerede han nemlig et finanspolitisk neutralitetsresultat med sin teori om "Ricardiansk ækvivalens" ikke helt ulig Lucas' pengepolitiske neutralitetsresultat, Barro (1974). Barros viste, at gældsfinansieret finanspolitik ikke vil have anden effekt end en skattefinansieret finanspolitik, fordi rationelle agenter vil forudse, at statsgælden blot er en udskudt skat, hvorfor deres forventede livsindkomster ikke vil være påvirket af, om en ekspansiv finanspolitik finansieres med gæld eller med højere skatter.

Det er et resultat, der nok kun holder tilnærmelsesvist af mange forskellige grunde, der ikke skal optage os her, men det illustrerer meget godt, hvor revolutionerende antagelsen om rationelle forventninger var for teorien om økonomisk politik.

Moderne makroøkonomis arkitekt

I forbindelse med Lucas' Nobelpris skrev Chari (1998) en hyldestartikel, hvori han kaldte Lucas for "the architect of modern macroeconomics".⁵ Det er en god betegnelse, for Lucas var naturligvis ikke alene om at revolutionere makroøkonomisk teori og politikanalyse op gennem 1970'erne og 80'erne, men Lucas anviste de principper, der må ligge til grund for makroøkonomisk teori med rationelle forventninger, og som går ud på at udvikle stokastiske dynamiske generelle ligevægtsmodeller med udgangspunkt i individuelle agenter, der har rationelle forventninger.

⁵ Chari omtaler kun Lucas (1972, 1976). Hvis man vil læse en god gennemgang af mange af Lucas' banebrydende bidrag før 1995, så kan det anbefales at læse Robert Halls (1996) kompetente gennemgang.

Asset pricing

På ét område – nemlig i udviklingen af en teori om dynamisk aktivprisfastsættelse, altså en gren af finansieringsteori, der kombinerer makroøkonomi og finansieringsteori – var det Lucas (1978), der først viste, hvordan stokastiske dynamiske generelle ligevægtsmodeller kan anvendes til at prisfastsætte finansielle aktiver, og det indledte et helt nyt forskningsprogram, der i sig selv kunne have begrundet en Nobelpris.

Business cycle teori

Om business cycle teori skrev Lucas (1977, 1980), at opgaven må bestå i at formulere små dynamiske generelle ligevægtsmodeller, hvis parametre kan estimeres eller kalibreres og simuleres på en computer, så modellens forudsigelser om samvariation mellem priser, lønninger, forbrug, indkomst, investeringer, arbejdsudbud osv. kan testes mod empiriske data.

Det forskningsprogram indløste Kydland og Prescott (1982) med deres *real business cycle model*, som de simulerede på en computer, og de sammenholdt de modelgenererede tidsserier med empiriske tidsserie data. Det indledte et nyt forskningsprogram for studiet af konjunktursvingninger.

Endogen vækst

Det var heller ikke Lucas, der var først med teorien om endogen vækst, der kom til at revolutionere forskningen i økonomisk vækstteori i 1980'erne og 90'erne, men en af hans PhD-studerende, Paul Romer, der i sin PhD-afhandling fra 1983, og i en række artikler, Romer (1986, 1987, 1990), viste, hvordan permanent økonomisk vækst kan opstå som resultatet af agenternes optimerende adfærd.

Lucas var dog hurtig til at hoppe på vognen, og i 1985 – og inden Romer offentliggjorde sin første artikel – cirkulerede en version af Lucas' (1988), hvori han viser, hvordan økonomisk vækst kan opstå som resultatet af eksterne effekter fra akkumulation af human kapital og af learning-by-doing. Vigtigheden af human kapital og learning-by-doing blev en gennemgående ide i flere af Lucas' artikler om økonomisk

vækst.

Lucas (1988) observerede, at mennesker med meget human kapital har det med at migrere fra steder, hvor human kapital er knap til steder, hvor der er rigelig med human kapital, hvilket burde være modsat, og i Lucas (1990b) stillede han spørgsmålet, hvorfor kapital ikke flytter fra rige til fattige lande, hvor der er meget arbejdskraft og kun lidt kapital, kendt efterfølgende som Lucas-paradokset.

Lucas (1988, 1990a, 1990b, 1993) er skoleeksempler på, hvordan man kan benytte små matematiske modeller til at få et dybere forståelse for komplekse økonomiske problemstillinger som årsager til økonomisk vækst, hvorfor nogle lande vokser hurtigere end andre, hvorfor kapitalbevægelser, migration og handel ikke sikrer konvergens mellem rige og fattige lande ved at benytte dem til at fortolke empiriske data. Det afslører hurtigt, hvad vi kan sige noget om med sikkerhed, og hvilke – store – huller, der stadig er i vores forståelse af verden.

Lucas (1990a) anvendte en simpel vækstmodel med skatter til at vise, at teorien om optimal beskatning (altså mindst forvriddende beskatning for et givet provenu) tilsiger, at kapital ikke bør beskattes i steady state. Lucas byggede her på forskning af Feldstein, Boskin, Chamley, Brock, Summers, Judd m.fl., og Lucas' bidrag bestod først og fremmest i at vise, hvordan man kan kalibrere en sådan model og anvende den til politikanalyse. Som han skrev: "The attraction of neoclassical economics is not that it is pretty – though it can be – but that, given half a chance, it works."

Resultatet har vist sig robust i den forstand, at det genfindes i stort set alle varianter af økonomiske vækstmodeller, og det er bemærkelsesværdigt, at selskabsskatten i Danmark, der i 1985 nåede op på 50 pct., fra 1990 blev sænket til 40 pct. og til 34 pct. i 1992 og længere ned i de følgende årtier. Samme udvikling sås i andre EU-lande. Man kan ikke andet end få mistanke om, at nye indsigter fra økonomisk teori indimellem har indflydelse på den førte politik.

Den nye vækstteori understøtter opfattelsen af, at givet de rette institutionelle rammer – markedsøkonomi med privat ejendomsret og kompetitive markeder – vil økonomisk vækst

opstå «af sig selv» som et resultat af menneskers stræben efter at forbedre deres egen situation – ikke ulig Adam Smiths vision – men pga. de eksterne effekter vil såvel teknologisk udvikling som akkumulation af human kapital (uddannelse) blive underforsynet på markedet i forhold til, hvad der er optimalt, så der er en rolle for offentlige tilskud til uddannelse og F&U.

Regler eller diskretion i den økonomiske politik

Som noget af det vigtigste har introduktionen af rationelle forventninger ændret den måde, hvorpå økonomer tænker over økonomisk politik på, og det har markant påvirket tilrettelæggelsen af især pengepolitikken overalt.

Det har i snart hundrede år været diskuteret, om pengepolitik skal være regelbaseret, eller om de pengepolitiske myndigheder skal have diskretionære beføjelser. Umiddelbart skulle man tro, at en pengepolitik ført af pengepolitiske myndigheder med diskretionære beføjelser, der altid kan vælge at forfølge eksempelvis en fast k -procent regel for den årlige vækst i pengemængden, men derudover har mulighed for at reagere på ny information, ville være en regelbaseret pengepolitik overlegen pga. netop den fleksibilitet.

Dét er imidlertid forkert, for ofte kan det være i politikernes kortsigtede interesse at vælge en løsning nu og her, der ændrer de private agents forventninger på en måde, så resultatet bliver værre på den lange bane. Det er det såkaldte tidsinkonsistensproblem i økonomisk politik, Kydland og Prescott (1977).

Et eksempel fra et helt andet område kan illustrere pointen: Det er optimalt for en regering aldrig at forhandle med terrorister, idet det vil mindske sandsynligheden for gidseltagninger, men sker det alligevel, at nogle terrorister tager gidsler, så vil det være optimalt i situationen at betale løsesummen for at få dem fri. Det undergraver imidlertid troværdigheden af den erklærede politik om aldrig at forhandle med terrorister, og resultatet bliver suboptimalt på den lange bane med flere gidseltagninger.

Det vil af lignende grunde være optimalt, om en regering kan forpligtige sig til en be-

stemt økonomisk politik for al fremtid, så den er tidskonsistent i den forstand, at hvis regeringen på et senere tidspunkt reoptimerer, ville den vælge den samme regel for den økonomiske politik.

Der er i praksis sjældent muligt, bl.a. fordi ingen regering kan forpligtige fremtidige regeringer, men det drejer sig om at forsøge at skabe troværdighed omkring den økonomiske politik, hvilket i en vis grad kan opnås ved at annoncere en meget klar økonomisk politik og ved i årevis at demonstrere, at selv skiftende regeringer føler sig forpligtiget til at føre den annoncerede økonomiske politik. Eksempler på det kunne være Danmarks fastkurspolitik i forhold til euroen, der har opnået en høj grad af troværdighed på de finansielle markeder, hvilket viser sig ved, at der reelt ikke er noget spænd mellem renteniveauet i Danmark og blandt kernelandene i euroområdet.

Inden for pengepolitikken har man i EU forsøgt at sikre troværdigheden omkring en lavinflations pengepolitik ved at skrive målsætningen om prisstabilitet ind i EU-traktaten og i fundatsen for ECB, og i øvrigt sikre ECB's uafhængighed af politisk indblanding i den daglige tilrettelæggelse af pengepolitikken.

Der er også i Danmark og i EU indført budgetregler i et forsøg på at disciplinere politikerne til at føre en holdbar finanspolitik. Eurozonens Stabilitets- og Vækstpagt er et (om end mislykket) forsøg på at implementere bindende regler for gældspolitikken. Meget ville have set bedre ud, hvis det var lykkedes.

Rationelle forventninger og økonomisk liberalisme

På mange måder har introduktionen af rationelle forventninger i økonomisk teori styrket tiltroen til markedets ligevægtsskabende mekanismer. Samtidig har det medført, at systematisk penge- og finanspolitik vil være relativ ineffektiv, og at det ikke er op til de penge- eller finanspolitiske myndigheder at finjustere beskæftigelsen over konjunkturcyklen.

Både den større tiltro til markedsmechanismens ligevægtsskabende kræfter og den mindre effekt af økonomisk politik har styrket argumenterne for, at de politiske myndigheder

skal intervenere så lidt som muligt med økonomisk politik.

Det argument har i stor udstrækning vundet, hvilket også kan ses af, at den økonomiske politik i højere grad i dag end tidligere drejer sig om at gennemføre ”strukture reformer” – hvilket er et andet ord for at afhjælpe nogle af de skadelige konsekvenser af fortidens økonomiske politik.

At den økonomiske politik skal være regelbaseret, understøtter i øvrigt det liberale princip om, at statsmagten skal regere – og altså også føre økonomisk politik – i overensstemmelse med princippet om *the rule of law*. Det er ikke nogen ny ide. Chicagoøkonomen Henry Simons argumenterede i 1936 for, at der bør indføres bindende juridiske regler for pengepolitikken, fordi “the liberal creed demands the organization of our economic life largely through individual participation in a game with definite rules.” På samme måde argumenterede Milton Friedman (1962) for, at pengepolitikken skal være underlagt regler, fordi økonomisk politik bør føres under “the rule of law” og ikke overlades til enkeltindviders diskretionære beføjelser. Det vil resultere i en for stor koncentration af magt hos nogle enkelte personer, der kan true et frit samfund. Friedman (1962) efterlyste derfor en “government of law instead of men”.

Litteratur

Barro, Robert (1974): “Are Government Debt Net Wealth?” *Journal of Political Economy* 82(6), 1095-1117. Optrykt i Barro: *Money, Expectations, and Business Cycles. Essays in Macroeconomics*. New York, 1981.

Chari, V.V. (1998): “Nobel Laureate Robert E. Lucas, Jr.: Architect of Modern Macroeconomics.” *Journal of Economic Perspectives* 12 (1), 171-186.

Friedman, Milton (1962): *Capitalism and Freedom*. Chicago.

Friedman, Milton (1968). “The Role of Monetary Policy,” *American Economic Review* LVIII, 1-17.

Hall, Robert E. (1996): “Robert Lucas, Recipient of the 1995 Nobel Memorial Prize in Economics” *Scandinavian Journal of Economics* 98 (1), 33-48.

Keynes, John Maynard (1926): “The End of Laissez-Faire”. *Essays in Persuasion. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume IX*. Cambridge.

Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume VII*. Cambridge.

Kungl. Vedenskabsakademien (1995): *The Scientific Contributions of Robert E. Lucas, Jr.*

Kydland, Finn E. and Edward C. Prescott (1977). “Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans,” *Journal of Political Economy* 85, 473-90. Optrykt i Lucas and Sargent (eds.): *Rational Expectations and Econometric Practice*. Boston, 1981.

Kydland, F. and E. Prescott (1982): “Time to build and aggregate fluctuations,” *Econometrica*, 50, 1345-1371.

Lucas, Robert E. Jr. (1972): “Expectations and the Neutrality of Money,” *Journal of Economic Theory* 4, 103-24. Optrykt i: Lucas: *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma., 1981.

Lucas, Robert E. Jr. (1973): “Some International Evidence on Output-Inflation Tradeoffs,” *American Economic Review* 63, 326-34. Optrykt i: Lucas: *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma., 1981.

Lucas, Robert E. Jr. (1976): “Econometric Policy Evaluation: A Critique,” *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 1, 19-46. Optrykt i: Lucas: *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma., 1981.

Lucas, Robert E., Jr. (1977). “Understanding Business Cycles,” Stabilization of the Domestic and International Economy. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 5. Optrykt i: Lucas: *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma., 1981.

Lucas, Robert E. Jr. (1978): “Asset Prices in an Exchange Economy,” *Econometrica* 46 (6), 1429-1445.

Lucas, Robert E., Jr. (1980). “Methods and Problems in Business Cycle Theory,” *Journal of Money, Credit, and Banking* 12. Optrykt i: Lucas: *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma., 1981.

- Lucas, Robert E. Jr. (1981): *Studies in Business-Cycle Theory*. Cambridge, Ma.: MIT Press.
- Lucas, Robert E. Jr. (1987): *Models of Business Cycles*. Oxford.
- Lucas, Robert E. Jr. (1988): "On the Mechanics of Economic Development" *Journal of Monetary Economics* 22, 3-42.
- Lucas, Robert E. Jr. (1990a): "Supply-Side Economics: An Analytical Review" *Oxford Economic Papers* 42, 293-316.
- Lucas, Robert E. Jr. (1990b): "Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?" *The American Economic Review. Papers and Proceedings* 80 (2), 92-96.
- Lucas, Robert E. Jr. (1993): "Making a Miracle." *Econometrica* 61 (2), 251-72.
- Lucas, Robert E. Jr. (2001): "Professional Memoir". Manuscript.
- Lucas, R.E. Jr. and Thomas J. Sargent (1979). "After Keynesian macroeconomics." Optrykt i Lucas and Sargent (eds.): *Rational Expectations and Econometric Practice*, Boston 1981.
- Lucas, R.E. Jr. and Thomas J. Sargent (eds.) (1981). *Rational Expectations and Econometric Practice*. Boston, 1981.
- Muth, J.F. (1961): "Rational Expectations and the Theory of Price Movements," *Econometrica*. Optrykt i Lucas and Sargent (eds.): *Rational Expectations and Econometric Practice*. Boston, 1981.
- Pedersen, Torben Mark (1996): "Nobelprisen i økonomi: Politik eller videnskab? Om en revolution i makroøkonomisk teori," *Samfundsøkonomen* nr. 3, 1996.
- Pedersen, Torben Mark (1998): "Nyklassisk og real business cycle teori," *Samfundsøkonomen*, nr. 6, 1998.
- Pedersen, Torben Mark (2012): "Nobelprisen i økonomi 2011" *LIBERTAS* nr. 50, 37-42.
- Pedersen, Torben Mark (2018): "Kvantitetsteorien og "sound money"" *LIBERTAS* nr. 68, 22-35.
- Rasmussen, Anders Fogh (1996): "Nobelpris for tiltrængt realisme" *LIBERTAS* nr. 22, 8-9.
- Romer, Paul (1986): "Increasing Returns and Long-Run Growth," *Journal of Political Economy*, 94 (5), 1002-37.
- Romer, Paul (1987): "Growth based on Increasing Returns Due to Specialization" *American Economic Review* 77 (2), 56-62
- Romer, Paul (1990): "Endogenous Technological Change" *Journal of Political Economy* 98, S71-102.
- Sargent, Thomas J. (1996): "Expectations and the nonneutrality of Lucas." *Journal of Monetary Economics* 37 (3), 535-48.
- Sargent, Thomas J. (2005): "An Interview with Thomas J. Sargent" *Macroeconomic Dynamics* 9, 561-83.
- Sargent, Thomas & Wallace, Neil (1975). "'Rational' Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule." *Journal of Political Economy* 83 (2): 241-254.
- Sargent, Thomas & Wallace, Neil (1976). "Rational Expectations and the Theory of Economic Policy," *Journal of Monetary Economics* 2 (2): 169-183.
- Simons, Henry (1936). "Rules versus Authorities in Monetary Policy," *Journal of Political Economy* 44, 1-30.
- Stewart, Dugall (1795): "Account of the Life and Writings of Adam Smith, L.L.D." I Adam Smith (1795): *Essays on Philosophical Subjects with Dugald Stewart's Account of Adam Smith. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith Vol. III*. Edited by W.P.D. Wightman and J.C. Bryce. Liberty Fund, 1982.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til LIBERTAS, så send en mail til: torbenmarkp@hotmail.com
LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger og film m.m., men redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Længde: Minimum 3 A4-sider, ikke nogen fast overgrænse.
- Kort resume på maks 150 ord
- Eventuelt: Kort forfatterbiografi på maks 40 ord
- Der kan anvendes afsnitsinddelinger i to (maksimalt tre) niveauer. Overskrift for hovedafsnit med fed skrift og underafsnit med kursiv.
- Begræns så vidt mulig andre formateringer i teksten. Fremhævet tekst skrives med kursiv, og der kan *ikke* være aktive links til URL-adresser i teksten eller i litteraturlisten.
- Artikler kan indeholde illustrationer, grafer, tabeller og tekstboks, der vedlægges separat som JPG-filer og i sort-hvid
- Noter som fodnoter, ikke slutnoter
- Der anføres litteraturhenvisninger for alle refererede og citerede kilder. Litteraturhenvisninger i teksten anføres som: "En bimetal standard kan defineres som..., Friedman (1992, 127)."
- Litteraturliste bagerst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter efternavn og årstal, som i nedenstående eksempler, hvor artikeltitler er i anførselstegn og tidsskriftets navn og bogtitler er med kursiv. Anvend så vidt muligt årstal for det oprindelige værk, og tilføj eventuel årstal for anvendt udgave, jf. Smithhenvisningen nedenfor. Undgå alle former for automatiske litteraturhenvisninger

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.
Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.
Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 82. Juli 2023: **Borgerlig skolepolitik. Adam Smith prisen 2023**

LIBERTAS nr. 83. November 2023: **Liberalt anarki: Murray Rothbard og David Friedman.**

LIBERTAS nr. 84. Marts 2024: **Frihed for liberalismen (foreløbig)**

DEN SYNLIGE HÅND

Iscenesat godhed for andres penge

Mads Bjerggaard

Moderne politiks maksime er det ubevidste fokus på uhensigtsmæssig brug af den synlige hånd fremfor den hensigtsmæssige fravigelse, som fordrer effekten af den usynlige hånd. Troen på et marked med selvregulerende mekanismer er for længst forkastet i jagten på konstant regulering, som alt for ofte ender med negativt afledte effekter og tab af gevinster.

Det kræver desværre hverken en særlig god hukommelse eller nidkær dissekering af de seneste års politik for at konkludere, at statens forsøg på at tage sig af 'markedsfejl' spiller faldit gang på gang. Da Mette Frederiksen kom til magten i 2019, var det på en lovning om en Arne-pension for de mest nedslidte. Ordningen blev indført, og regeringen holdt hårdnakket fast i, at nedslidning var og et centralt kriterium for at få ordningen, selvom kritikerne påpegede, at den nuværende seniorpension opfyldte de krav, og at det for øvrigt var umuligt at tage højde for nedslidningskriteriet. Og ret skulle de få. For langt færre har søgt ordningen end forventet, da der er fuldgode alternativer i forvejen – og for de 10.000 danskere, som nu er taget ud af arbejdsstyrken, er blot to ud af ti fysisk nedslidte (DNFA, 2023).

Værre gik det med forøgelsen af tobaksafgiften. Den ønskede effekt er udeblevet: danskerne ryger ikke i mindre omfang (DR, 2023), men i stedet har tobaksafgiften været stærkt medvirkende til, at ni ud af ti indkomstgrupper er blevet fattigere under S-regeringen og at den økonomiske ulighed er steget, stik imod regeringens erklærede ønske fra forståelses-papiret (CEPOS, 2022). Senest er den kollektive fornuft blevet eroderet af et endnu større flertal med den nye SVM-regering, som ønsker

at indføre en højest tiltrængt top-top-skat i et i forvejen rigeligt generøst skattesystem. En beskatning, som vil ramme 8.700 højproduktive personer, har en overhængende risiko for at medføre et provenutab for statskassen og svække Danmarks konkurrenceevne i verden (CEPOS, 2023). Eller sagt med andre ord: det er slet og ret en rigtig dårlig ide.

Men ret skal være ret. Det er ikke kun centrum-venstre-regeringer, som formaster sig til at gøre brug af statslig regulering som udtryk for godgørehed og målfølgelse. På tværs af skiftende regeringer, er regelmængden næsten tredoblet over de seneste tredive år (CEPOS, 2019) og borgerlige politikere har alt for ofte skabt negative effekter i samfundet i jagten på medianvælgerens anerkendelse. Dette er udtryk for en politisk kultur, hvor politikere primært går op i at fremstå handlekraftige og ansvarsfulde, men som oftest ender med at gøre større skade end gavn. Anders Fogh Rasmussen skrev i 1993: "De er overbeviste om, at de ved, hvad der tjener folk bedst (...) Det er den iscenesatte godhed for andres penge, som styrer socialstatens fangarme". På samme vis er det til liden nytte, når den synlige hånd får frit spil til at indføre unødvendig regulering og dårlig politik.

Litteratur

Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø, 29.03.2023: <https://bit.ly/43fmJfR>

DR, 09.02.23: <https://bit.ly/3C5FUwW>

CEPOS, 02.02.22: <https://bit.ly/42ezNkk>

CEPOS, 10.04.2019: <https://bit.ly/42jLVR4>

CEPOS, 22.02.23: <https://bit.ly/43wATZV>